

RUSÇA'DAN TÜRKÇE'YE YAPILAN İLK EDEBÎ TERCÜMELER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA : MANZUM TERCÜMELER

Cafer GARİPER*

A) Rusça'nın Öğretimine Başlanması Ve İlk Tercümelere

Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatının yenileşmesinde batıdan yapılan tercümelere önemli rol oynar. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserinde Hilmi Ziya Ülken, büyük medeniyetlerin ortaya çıkışını sürekli tesir ile bu tesir sonunda doğan çarpışma ve etkileşme neticesinde çıkan reaksiyona bağlar. Hilmi Ziya'ya göre Çin, Hint, Yunan, İslâm gibi büyük medeniyetlerin temelinde, medeniyetler arası karşılıklı etkileşme yatmaktadır. Etkileşmeyi sağlayan temel unsur ise tercümedir. Bu düşünceden hareketle, “medenî açılıştaki birer dönüm noktası teşkil eden uyanış devirlerinde, yeni fikir ve sanat mahsullerinin büyüklüğünü, açmış oldukları tesir kapılarının genişliğiyle mütenasip” gören yazar,¹ kendi içine kapanarak her şeyi kendi içerisinde arayan cemiyetlerin ve medeniyetlerin yeni bir şey yaratmasına, büyük medeniyet hamlesine girmesine imkân olmadığı sonucuna varır. Çin, Hint ve Osmanlı medeniyetlerinin bir süre sonra zayıflayarak çökmesini, tesir kapılarını kapamalarında ve kendi içlerine kapanıp kalmalarında; batı medeniyetinin yükselişini ise tarih kültürü üzerine kurulmuş olmasında ve kendinden önce gelişen bütün medeniyetlere kapısını açık tutmasında arar.²

Hilmi Ziya'nın işaret ettiği gibi, “eski Yunan medeniyetinden başlayarak İskenderiyye, Bağdat gibi ilim merkezlerinin teşekkülüne ve Rönesansa kadar, bütün uyanma ve değişme hâdiselerinin içinde tercümenin rolü çok büyük olmuştur. Fertler arasında kominikasyon (iletişim) yoluyla gelişen ve zenginleşen bilgiler gibi, toplumlar arasında da medeniyet ve kültür kominikasyonunu temin eden vâsıta tercümedir. İşte edebiyatımızda da, Tanzimat inkulâbında, sayıca fazla olmasa da, tercümenin büyük rolü olduğu anlaşılmaktadır.”³

Türk aydınları arasında batıya yönelik ve batı dillerini öğrenme çabası Tanzimat hareketinden önceki yıllara dayanır. Bu çaba, III. Selim devrinden itibaren başlamış ve bilhassa II. Mahmud zamanında batıya “çeşitli kültür ve fen bilgilerini öğrenmek”, Fransızca'ya vâkıf olmak maksadıyla talebe gönderilmesiyle gelişerek

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ İstanbul 1935, s. 17-20.

² a. g. e., s. 15-16.

³ Orhan Okay, “Edebiyatımızın Batılılaşması Yâhut Yenileşmesi”, *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 8, İstanbul 1988, s. 306.

devam etmiştir.⁴ 1839'da Tanzimat'ın ilânından sonraki faaliyet daha da hız kazanır. XVIII. asır içinde ve XIX. asrın başlarında batı ile karşılaşan elçilik görevlilerinin bu yeni dünya karşısındaki küçümseyici tavırlarının, şaşkın bakışlarının aksine Tanzimat dönemi aydınları, önlerinde açılan yeni dünyanın ilmî terakkisine, medeniyette almış olduğu mesafeye, kültürel yapısına, sanat hayatına ve edebiyatına yabancı kalmak istemez; yakından tanımak ve incelemek düşüncesiyle hareket ederler.

Türk aydınları batıya açılma yolunda önce Fransa ve Fransızca ile karşılaşır. Şüphesiz bunda, Fransa'nın o devirde dünya üzerindeki kazanmış olduğu önem, başta sosyal ve siyasî sahadaki gelişmelere paralel birçok alanda öncü olmasının etkisi büyüktür. Bununla birlikte Fransızca'nın önem kazanmasında 1821'de kurulan *Tercüme Odası*'nda, belirtmeye çalıştığımız sebeplerden dolayı, batı dilleri arasında Fransızca'nın ön plâna çıkarılmış olmasının, yeni tarz okullarda yabancı dil olarak Fransızca'nın okutulmasının etkili olduğunu hesaba katmak gerekir. Ayrıca, batıya ilk gönderilen öğrencilerin büyük kısmının Fransa'ya gönderilmiş olması da bu faaliyette önemli bir paya sahiptir. Hâsılı, Tanzimat aydını için batı her şeyden önce Fransa'dır.

Tanzimat dönemi aydınlarında, yabancı dil öğrenme ceahidiyle beraber bu yıllarda batı edebiyatlarına karşı büyük bir ilgi uyanır. Batının ilmî gelişmesini yakından takip etme düşüncesinin yanında, onun kültürünü ve edebiyatını da yakından tanıma isteği belirir.

Fransız edebiyatı, İbrahim Şinâsî'den itibaren Türk sanatkarlarının eserleri üzerinde muhtevadan başlayarak tesirini gösterir. İşte, Fransız edebiyatının Türk edebiyatı üzerinde etkili olmaya başladığı XIX. yüzyılın ortalarında bir yandan da tercüme faaliyetine girilir. İlk olarak İbrahim Şinâsî, çeşitli Fransız şairlerinden yapmış olduğu manzum tercümeleri 1859'da *Fransız lisânından nazmen tercüme eylediğim bazı eş'âr - Extrait de poesies et de proses traduits en vers du Français en Turc* adıyla küçük bir kitapta toplar.⁵ Birinci baskısının üzerinden on bir yıl geçtikten sonra bu defa eseri *Tercüme-i Manzume* adıyla yayımlar. Aynı yıl Münif Paşa'nın Fransızca'dan çevirdiği felsefi diyaloglardan oluşan *Muhâverât-ı Hikemiyye* adlı tercümesi neşredilir. Kısa bir süre sonra Fransızca'dan Türkçe'ye yapılan ilk roman tercümesi olan Fenelon'un *Telemaque* adlı eseri Yusuf Kâmil Paşa tarafından çevrilir. XVIII. asrın süslü nesriyle tercüme edilen *Telemaque*, dilinin ağırlığına rağmen, 1862-1882 yılları arasında dokuz defa basılır ve Ahmed Vefik Paşa, bu eseri o yıllarda ikinci defa tercüme eder. Victor Hugo'nun Sefiller'i *Hikâye-i Mağdûrin* adıyla yayımlanır. Daha sonra Daniel Defoe'nun *Robenson*'u tercüme edilir. Bunu, Bernardin de Saint-Pierre'in *Paul ve Virginie*'si takip eder. Tercümenin yanında Fransız kültürünü ve edebiyatını tanıtan makale ve kitaplar da yayımlanmaya başlar.

⁴ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1991, s. 39.

⁵ Ö. Faruk Akün, "Şinâsî" madd., *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, MEB Yay., İstanbul 1976, s. 554.

Türk aydınlarının ilgisi Fransız kültürü ve edebiyatıyla sınırlı kalmaz. İngiliz ve Alman edebiyatını, önce Fransızca'dan dolayı olarak tanır, daha sonra doğrudan doğruya tanımak ve bu edebiyatlardan tercümede bulunmak isterler. Tanzimat sonrasında İngiliz edebiyatından yapılan tercümelerlerin başında Shakespeare'in eserleri gelir. "İlk tercüme 1876'da *Ducis'nin adaptasyonundan yapılan Othello'dur. Bunu İngilizce aslından Hasan Sırrı'nın çevirdiği Venedik Taciri 1884 (1301) ve Sehvi-i Mudhik (1887) tercümeleri takip eder. (...)*

Bu tercümeleri 1884 (1302) yılında Mihran Boyacıyan'ın üç cüz hâlinde Charles ve Mary Lamb'den naklen Romeo ve Juliet, Verona'nın İki Asilzadeleri, Sehv Komedyası ve II. Meşrutiyet'ten sonra neşredebildiği Othello 1912 (1328) tercümeleri takip eder." Bu dönemde Shakespeare'den şiirler de tercüme edilir. 1885'te Muallim Nâci sekiz sonesini, 1887-1888'de Mehmed Nadir kırk bir sonesini, *The Rape of Lucrece* ve *Venus and Adonis*'ten bazı kısımları, *The Lover's Complaint*'i tercüme eder.⁶

Türkiye'de İngiliz kültürü ve edebiyatının hemen yanında Alman edebiyatına da ilgi uyanır. Alman kültürüne ve edebiyatına karşı doğan bu alâka kültürel, ekonomik ve bilhassa askerî münasebetlere paralel şekilde gelişir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru gazete ve mecmualarda Alman sanatkârları ve düşünürleri hakkında yazılara rastlanır. Schopenhauer, Nietzsche ve Schelling'den makaleler tercüme edilir.⁷ "İlk Türk pozitivist ve natüralisti" olarak tanınan Beşir Fuad, Türkçe'de ilk defa, Almanca'nın gramerini öğretmek maksadıyla Emil Otto'nun eserini *Almanca Muallimi* adıyla çevirir.⁸

Batı dillerinden yapılan tercümelerle başlayan batı edebiyatı örnekleri şiir, hikâye, roman, tiyatro ve diğer türlerde ilk numunelerini vermeye devam ederken, tesirleri de Türk yazarlarının eserlerinde kendini gösterir. Bu tesir bazen taklit, bazen adapte, bazen de millî ve mahallî unsurlarla birleşerek yeni bir sentez hâlinde Tanzimat sonrası Türk edebiyatında önemli bir rol oynar.⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, bizde hikâye nevinin başlamasını tercümeyle bağlar.¹⁰ Gerçekten de Tanpınar'ın dikkati yerindedir. Türk edebiyatında batı tarzı hikâye ve roman özellikleri gösteren ilk hikâye ve roman, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz tercümelerden aşağı yukarı on yıl sonra görülür. Bunlar, Ahmet Midhat Efendi'nin 1870'de neşretmeye başladığı *Letâif-i Rivâyat* serisi, Emin Nihad Bey'in 1871'de başlayıp 1875'te tamamlanan *Müsâmeret-nâme*'si, Şemseddin Sâmî'nin 1872'de çıkan *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'i ile Nâmık Kemal'in 1876'da yayımlanan *İntibah*'ıdır.

⁶ İnci Enginün, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümeleri ve Tesirleri*, İstanbul 1979, s. 21.

⁷ Nedret Pınar, *1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul 1984, s. 1, 11.

⁸ M. Orhan Okay, *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*, İstanbul 1969, s. 121.

⁹ Orhan Okay, "Edebiyatımızın Batılılaşması Yâhut Yenileşmesi", *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 8, s. 307.

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1982, s. 285.

Batı dillerinden yapılan tercümelere yenileşme devri Türk edebiyatındaki tesir sahası edebî türlerle sınırlı kalmaz. Tercüme, yeni batılı şekillerin ve temaların girmesinde, yeni bir üslûbun oluşmasında da etkili olur.

Fransızca, İngilizce ve Almanca'dan yapılan bu ilk tercümelere takip eden yıllarda Rusça'dan da bazı manzum ve mensur tercümelere girişilir. Biz burada kronolojiyi de göz önünde bulundurmak maksadıyla önce Rusça'nın Osmanlı okullarının ders müfredatında yer almasını dikkatlere sunmak, sonra Rusça'dan yapılan tercümelere geçmek istiyoruz.

1. Rusça'nın Osmanlı Okullarında Öğretimine Başlanması

Türk aydını, Türk okuyucusu, Rusça'yla ve Rus edebiyatı ile ancak XIX. asrın ikinci yarısının ortalarında karşılaşır.¹¹ Osmanlı Devleti'nin son devrinde pek çok alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da askerî okulların öncülüğünü kabul etmek gerekir. Zira, Rusça öğretimi, yaptığımız araştırmaya göre ilk defa resmen askerî okullarda başlatılmıştır. Rusça öğretiminin öncelikle askerî okullarda başlatılması, askerî okulların o devirde yeniliğe açık bir kuruluş olması kadar, Rusya'nın yayılmacı bir politika gütmesi münasebetiyle siyasi ve askerî sebeplere dayanmaktaydı. Askerî okullarda 1883/1884 (1300) yılından itibaren Rusça'nın öğretilmesi maksadıyla önce Rusça ve Fransızca olarak hazırlanan ders kitaplarından faydalanılmış, daha sonra telif ve tercüme kitaplar hazırlanmıştır. Bununla birlikte Rusça öğretiminin askerî okullarda başlatıldığı dönemde söz konusu okullarda öğrenci olan Recep Vahyî'nin bir ifadesinden bu okullarda Rusça edebî metinlerin asıllarından okutulduğunu da öğreniyoruz.¹² Bütün bunları ele almardan önce, Rusça'nın askerî okulların ders programında yer alış macerasına kısaca temas etmemiz gerekecektir.

Almanya'nın 1871 yılında Fransa'yı mağlup etmesi Osmanlı devlet adamları üzerinde büyük bir etki yapar. 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Türk - Alman ilişkilerinde yeni bir dönem başlar. Devleti kurtarmanın modern ve güçlü bir orduyla mümkün olabileceğini düşünen II. Abdülhamid, II. Wilhem'emektup göndererek Harp Okulları'nın modernizasyonu için bir askerî heyet yollamasını ister. Bu talebin II. Wilhem tarafından olumlu karşılanması üzerine Berlin Harp Okulu Harp Tarihi hocası Von der Goltz'un başkanlığındaki heyet İstanbul'a gelir. II. Abdülhamid, 6 Nisan 1883'te Alman heyetiyle mukavele yapılmasını emreder. Heyette bulunan Goltz ile Kaehler'e paşalık rütbesi verilir. Goltz'un tavsiyesi doğrultusunda Harp Okulları'nın ders programlarında değişikliklere gidilir. 1884 yılından itiba-

¹¹ Buna karşılık Türkçe'den Rusça'ya yapılan tercümelere daha XVIII. yüzyıldan itibaren rastlanmaya başlanır. 1791 yılında Mesihî'nin Bahariye'si meçhul bir kişi tarafından Rusça'ya mensur olarak tercüme edilmiştir. Bkz. İsmail Eren, "Bahariye'nin Fransızca, Rusça ve Sırpça Çevirileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXII, İstanbul 1977, s. 221-227. Bunun yanında Tanzimat yıllarında Nâmık Kemal'in Vatan Yahut Silistre adlı tiyatro eseri temsilinden üç yıl sonra, 1876'da, Rusça'ya tercüme edilir. Eserin bu tercümesi Rus basınında geniş yankılar uyandırmıştır. Bkz. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal" madd., *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 66.

¹² Recep Vahyî. [Rusça'dan Manzum Tercümelere, Defter], Mukaddime.

ren ders ve talimler Almán sistemine göre verilmeye başlanır.¹³ Askerî idâdilerde, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'de ve Erkân-ı Harbiye'de öğrenim süresi üç yıla indirilir. Erkân-ı Harbiye, "askerî" ve "fennî" olmak üzere iki kısma ayrılır. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'nin süvari ve piyade kısımlarıyla Erkân-ı Harbiye'nin her iki kısmına Rusça seçmeli ders olarak konur.¹⁴

Bu okullarda bir taraftan Rusça ders olarak gösterilirken, diğer yandan da ders kitapları, gramer kitapları ve lügatler hazırlanarak öğrencilerin Rusça öğrenmesinde kolaylık sağlanmaya çalışılır. Tespitimize göre bu yolda hazırlanan ilk eserler Piyâde Kaymakamı Mehmed Sâdık'a aittir. Mehmed Sâdık, Harp Okulları'nda gösterdiği derslerden hareketle 1305(1888/1889) yılında iki ders kitabı hazırlar. Bunlardan biri *Rusça Muallimi*,¹⁵ diğeri ise *Rusça Kırâ'at Muallimi*'dir.¹⁶ 1310 (1893/1894)'da bu çalışmalara Ahmed Sedâd, Kerpiçinkof'un *Rusça Muhtasar Gramer*¹⁷ adlı eserini Türkçe'ye tercüme ederek katılır. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde içlerinde Kolağası Mehmed Hüsni'nün *Rusça Öğrenmek*¹⁸ adlı tafsilatlı kitabının da bulunduğu bu çeşit çalışmaların sayısı artar.

Mehmed Sâdık, *Rusça Muallimi* adlı eserinin *Mukaddime*'sinde beş yıldan beri Erkân-ı Harbiye sınıflarında Rusça okuttuğunu belirttiikten sonra ellerinde ders kitabı olarak gösterecekleri "mükemmel" bir kitabın bulunmadığını ifade eder. "Evlâd-ı vatanın ekserisine ve bâhusûs zâbitân-ı sadâkat-nişân-ı askerinin kâffesine öteden beri Rus lisânını bilmek ehemm ü elzem olduğu" fikrini taşıyan yazar, aynı eserin "*Muallifin İfâdesi*" kısmında ise Rusça'nın askerî okullarda ders olarak okutulmuş şekli ve tarihçesi hakkında önemli bilgiler vererek *Rusça Muallimi*'ni yazmaktaki maksadını şöyle açıklar:

"Evlâd-ı vatanın ekserisine ve bâhusûs zâbitân-ı sadâkat-nişân-ı askerinin kâffesine öteden beri Rus lisânını bilmek ehemm ü elzem olduğu hâlde, lisân-ı mezkûru tahsil etmek değil şimdiye kadar Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'de usûl-i tahsilini irâ'e edecek hiçbir kitabın te'lif ve tertîbine ve hiç olmaz ise tercümesine bile teşebbüs olunmamıştır.

Umûm-ı Mekâtib-i Askeriyye-i Şâhâne müfettişi ferik saadetlü Von der Goltz Paşa hazretleri bundan beş sene mukaddem Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne'nin ders programlarını ta'dil ve islâh ettiği sırada, mekteb-i mezkûrda Rus ve Alman lisânlarının dahi tahsil ve tedris olunması hakkında, emr ü irâde-i isâbet'âde-i cenâb-ı Pâdişâhîyi istihsâl, ve mektebin ders programına ilâve ve idhâl ettiği zamândan beri umûm erkân sınıflarına Rus lisânını min-gayri liyâkatin âcizleri tedris ettim ise de, bâlâda arz u beyân kılındığı üzere

¹³ Öğ. Yzb. Dr. İsrail Kurtcebe - Öğ. Yzb. Dr. Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara 1991, s. 134-135.

¹⁴ Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi*, 1846-1965, C. I, Ankara 1966, s. 20-24.

¹⁵ Piyâde Kaymakamı Mehmed Sâdık, *Rusça Muallimi*, Tab-ı Cedîd, İstanbul 1305, Agop Matbaası, 43 S. Eserin bir başka baskısı 1314 (1898)'te bazı değişiklik ve eklemelerle genişletilerek yeniden yapılır.

¹⁶ Piyâde Kaymakamı Mehmed Sâdık, *Rusça Kırâ'at Muallimi*, Tab-ı Cedîd, İstanbul 1305, Agop Matbaası, 167 S. Eserin daha sonraki baskısı 1313 (1897)'te bazı değişiklik ve eklemelerle yeniden yapılır.

¹⁷ Kerpiçinkof, *Rusça Muhtasar Gramer*, (Çev. Ahmed Sedâd), İstanbul 1310.

¹⁸ Mehmed Hüsni, İstanbul 1903. 592 S.

Türkçe'den Rusça lisânını öğretir hiçbir eser olmadığından bi'l-mecbûriyye Fransızların Rusça öğrenmeleri için bundan yirmi beş otuz sene akdem (Paul Fisch) nâmında bir Alman mü'ellifin, Olenduref usûlü üzere tertib etmiş olduğu kitâbdan şimdiye kadar okutturulur idi. Hâlbuki: Evvelâ mezkûr kitâb, hem gâyet mufassal ve hem ibâresi ziyade muğlak olduğundan Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne şâkirdânı için hiç elverişli olmadığı gibi, zaten Fransız lisânından Rus lisânını tahsil etmek ziyadesiyle güçtür çünkü: Fransız lisânının kavâid-i sarfiyesi Rus lisânının kavâidine büsbütün mugâyir ve muhâlif olup, Türkçe'ninki ise ona daha yakın ve belki de aynı olduğundan, lisân-ı mezkûru cüz'i bir zamân içinde Osmanlı lisânından tahsil etmek daha kolay olacağı bi't-tecrube dahi reh-in-i mertebe-i sübût olmuştur.

Binâ-berîn âcizleri min-gayri haddin beş seneden beri tadrîs etmekte olduğum lisân-ı mezkûrun kavâid-i esâsiyesini ders-be-ders cem' ve câ-be-câ tertib ve telif ederek; vâki olacak hatî'âtın kâri'in-i kirâm efendilerimiz tarafından dâmen-i afv ile pûşide buyurulacağı ümid-i kavîsine istinâden, Mekteb-iHarbiye-i Şâhâne Erkân-ı Harbiye birinci senesiyle piyâde ve suvâri üçüncü ve ikinci senelerinde tadrîs ettirilme üzere, sunûf-ı mezkûrenin üç yüz uç senesi ders programlarına mutâbık ve muvâfık olarak üç kısım üzerine tertib ve tanzîm ve (Rusça Muallimi) nâmıyla tevsîm eylediğim işbu kitâbı mevki'-i temsîl ve intişâre vaz'etmeğe mucâseret eyledim."¹⁹

Harp okullarında Rusça'nın öğretimine başlanılmasından kısa bir süre sonra, 1889-1891 yıllarında Osmanlı ülkesinin bazı yerlerinde, İstanbul, Bursa ve Suriye başta olmak üzere, çeşitli Rus okullarının açıldığı ve devletten resmen ruhsat alındığı görülmektedir.²⁰

2. Rusça'dan Türkçe'ye Yapılan İlk Tercüme Faaliyetleri ve Rus Edebiyatı

Rusça'nın askerî okul programlarında yer alışından bir süre sonra Rus edebiyatı üzerine kaleme alınmış makale ve kitapların yanında Rusça'dan yapılan mensur ve manzum tercümeleme görülmeye başlanır. Rusça'dan Türkçe'ye yapılan edebî tercümelere, Fransızca'dan yapılan ilk edebî tercümelemelerden yirmi beş yıl kadar sonra başlanır.²¹ Bunun sebeplerini yazımızın başında batı dillerinden yapılan ilk tercümeleme ele alırken belirttik. Burada, batı dendiğinde Türk aydınının kafasında hemen Fransa'nın, Paris'in belirmesinin yanında; Rusya'nın o devirde diğer batı ülkeleri kadar gelişmemiş olmasının ve Türklerle Ruslar arasında asırlardır mevcut olan husumetin etkili olduğunu düşünmenin pek hatalı olmayacağını ifade edelim.

¹⁹ Mehmed Sadık, *Rusça Muallimi*, İstanbul 1305, s. t ve y .

²⁰ İlnur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara 1990, s. 163-165.

²¹ Rus edebiyatından Türkçe'ye yapılan ilk tercümeleme hakkında bir yazı yayımlayan Ataç Behramoğlu, "Dilimize Rus şiirinden daha önce çeviriler yapıldı mı bilmiyorum ve pek sanmıyorum. 40'lı yılların çeviri hamlesi içinde ortaya çıkan ürünler de anlaşılabilir bu kadarla kalmış. Rus şiirinin Türkçeye kazandırılmasına yeniden 1960'lı yıllarda başlandı (. . .) Klasik Rus edebiyatından Türkçeye çevirilerin tarihi, sanıyorum, en çok yüzyılımızın başlarına kadar gider." (Bkz. "Rus edebiyatı yüzyılımızın başlarından bu yana Türk diline kazandırılıyor, Ve Rüzgarın Taşığıy Getirdiği Türküler...", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1992, s.11) demektedir. Ancak, yazarın 'sanılardan' ibaret olduğu anlaşılabilir ve son derece indî olan bu açıklaması hiçbir ciddi araştırmaya dayanmayan yanlış bir görüş olmaktan öteye gitmez. Biz, bu araştırmamızda Behramoğlu'nun belirttiği tarihten çok daha önce Rusça'dan dilimize şiir tercümeleme yapıldığını ortaya koyduk.

Bizde henüz, Rusça'dan ilktercümelerin, bilhassa araştırma konumuz dolayısıyla bizi yakından ilgilendiren ilk edebî tercümelerin ne zaman başladığı ve nasıl bir inkişaf gösterdiği hususunda teferruatlı araştırma yapılmamıştır. Yapılacak böyle bir araştırmanın her şeyden önce sınırlarının iyi belirlenmesine ihtiyaç vardır. Türkçe tabiriyle sadece Türkiye Türkçesi mi kastediliyor, yoksa diğer Türk lehçe ve şiveleri de bu kelimenin şümulü içerisinde tutulacak mıdır, sorusuna daha başlangıçta açıklık getirmek gerekir. Eğer Türkçe kelimesinin bütün Türk lehçe ve şivelerinin karşıladığı neticesine varılırsa bütün Türk lehçe ve şivelerinin, özellikle edebî dillerinin, daha doğru bir ifadeyle edebiyatlarının birbirleriyle olan temaslarını, karşılıklı etkileşmelerini ortaya koyma zarureti vardır. Mesela, bu mesele Türkiye Türkçesi noktasından ele alındığında en azından önce Tatarca'ya, yani Kırım ve daha kuzeyinde konuşulan Türkçe'ye Rusça'dan edebî eser tercümesi yapılmış mıdır, Rusça'nın bu şive üzerinde ne gibi etkileri vardır, eğer böyle bir tercüme faaliyeti ve etkilene söz konusu edilecekse bunun Türkiye Türkçesi üzerinde ne gibi akisleri olduğu sorularına cevap aramak gerekir. Biz burada böyle bir araştırmanın yapılmasına duyulan ihtiyacı işaretle yetinmek ve asıl konumuz olan Rusça'dan Türkiye Türkçesine yapılan ilk edebî tercüme üzerine durmak istiyoruz.

Türklerin, yakın komşusu ve tarih boyunca hasmı olan, çeşitli münasebetlerde bulunduğu, çok sayıda savaş yaptığı kuzeydeki büyük komşusu Rusların dilinden ve kültüründen, Rusların da Türklerin dilinden ve edebiyatından tamamen habersiz olması düşünülemez.²² Buna bir de Türk asıllı olup da doğduğu ve yetiştiği bölge itibariyle Rus siyasi sınırları içerisinde kalan çeşitli aydınları, yazar ve şairleri kattığımızda durum daha da açıklık kazanır. Zira, söz konusu yaptığımız bu aydınların en azından bir kısmı diğer batı edebiyatlarına âşina olduğu gibi Rus edebiyatına da âşina idi. Bunlardan, hayatlarının ileri devresinde Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a gelip edebî faaliyetlerini bu şehirde sürdürenler de olmuştur.

Yaptığımız araştırmaya göre Rusça'dan Türkçe'ye yapılan ilk edebî tercüme, aslen Dağıstanlı olup gençlik yıllarında İstanbul'a gelen Mizâncı Mehmed Murad'a aittir. Mehmed Murad, 1300 (1883/1884) yılında ünlü Rus yazarı Aleksandr Sergiyeviç Griboyedov'dan *Akıldan Bela*²³ adıyla dört perdelik bir komedi çevirmiştir. Bu tercümeden üç yıl sonra 20 Receb 1304 (1887) tarihinde ünlü Rus şairi

²² "Ruslar, daha IX. ıncı yüzyıldan beri Türkiye'den geçerek Kudüs'ü ziyarete gidiyorlar, bu vesile ile de, küçük Asya'da gördükleri şeyleri gâh lehte, gâh aleyhte bir dil kullanarak yolculuk kitaplarına kaydediyorlardı.

Fakat Rusya'nın kalkınması için, muhtelif müesseselerinin Osmanlı İmparatorluğundaki nümünelere göre islâhını tavsiye eden yazar Peresvetov olmuştur." (. . .) Peresvetov, kaleme aldığı ve Rus Çarı İvan IV'e takdim ettiği eserlerinde Osmanlı müesseselerini Rusya için örnek olarak gösteriyordu. Onun fikrince Osmanlı müesseseleri örnek alınarak Rusya'daki müesseselerin yeniden şekillendirilmesi gerekiyordu. (M. Kaya Bilgegil, *Ronesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkarlığı*, Erzurum 1973, s. 197-199).

²³ Mehmed Murad (Rusça'dan tercüme), *Akıldan Belâ*, komediya, 4 perde, Müellifi: Rusya Üdebâ-yı meşhûrasından Griboyedov, İstanbul 1300, Mahmud Bey Matbaası, 118 S. Eser, Cumhuriyet döneminde ikinci defa olarak yine Akıldan Belâ adıyla Z. Akkoç - Ş. S. İlter tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, 1945 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Lermentof'tan bir manzume Türkçe'ye tercüme edilerek Mehmed Murad tarafından çıkarılan Mizân gazetesinde yayımlanmıştır.²⁴ *Fünûn ve Edebiyat* umumî başlığı altında yer alan "*Rusya Meşâhir-i Şu'arâsından (Lermentof) 'un bir manzumesidir ki matbaamızda Rusça'dan tercüme olunduktan sonra Menemenlizâde Tahir Beyefendi tarafından tanzîm edilmiştir*" notu ile neşredilen şiirin başlığı bulunmamaktadır. Not dikkate alındığında şiirin Mizân'ın matbaasında, Menemenlizâde Mehmed Tahir'in dışında biri tarafından, büyük ihtimalle nesir hâlinde tercümesinin yapıldığı, daha sonra Menemenlizâde Mehmed Tahir tarafından manzum olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Tabiatıyla bunda da başlıca âmil Menemenlizâde Mehmed Tâhir'in Rusça bilmeyişidir.²⁵

Söz konusu bu tercümeden yaklaşık iki yıl sonra Recep Vahyî imzasıyla bu defa doğrudan doğruya Rusça'dan yapılan manzum tercüme yayımlanmaya başlanır. Recep Vahyî'nin Rusça'dan tercüme ettiği şiirlerden ilki olan *Çiftçi Şarkısı*²⁶ Bursa'da yayımlanan Nilüfer mecmuasında çıkar. Bunu aynı yıl içerisinde neşredilen *Kuşcağız*²⁷ takip eder. 1890'lı yıllara gelindiğinde ise Rus edebiyatından yapılan tercüme ve Rus edebiyatını tanıtmaya faaliyet hız kazanır.

Recep Vahyî'nin tercümelerinin, Rusça'dan Türkçe'ye yapılan ilk tercüme içerisindedir önemli bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Rusça'dan Türkçe'ye doğrudan doğruya yapılan ilk manzum tercüme ona aittir. Bunun yanında XX. yüzyılın başlarına kadar Rusça'dan Türkçe'ye çevrildiğini tespit edebildiğimiz yirmi yedi şiir tercümesinin on üçü onun tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Bu yönüyle de Recep Vahyî, Rusça'dan manzum tercüme yapanlar arasında önemli bir yere sahiptir. Recep Vahyî'nin bu manzum tercüme, Bursa'da neşredilen Nilüfer'den başlayarak çeşitli gazete ve mecmualarda yayımlanmıştır.

Araştırmamızda, Recep Vahyî'nin Rusça'dan Türkçe'ye yaptığı manzum tercüme ihtiva eden ve kendi el yazısıyla yazdığı anlaşılan bir deftere²⁸ rastladık. İlk defa tarafımızdan ortaya çıkarılan bu defterin üzerinde, yazarı tarafından konmuş herhangi bir başlık veya numara kaydı bulunmamaktadır. Birinci sayfasındaki padişahın medhine hasredilmiş kıt'a ile "*Mukaddime*" kısmındaki bazı ifadelerden devrin hükümdarı II. Abdülhamid'e takdim edilmek istendiği, neşredilmesi talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Bu defter, Recep Vahyî'nin Rusça'dan Türkçe'ye çevirdiği manzum tercümelerin tamamının bir arada bulunması, yerini

²⁴ nr. 26, s. 221.

²⁵ *Menemenlizâde Mehmed Tahir, Hayatı ve Eserleri* adıyla doktora tezi hazırlayan Necat Birinci, Mehmed Tahir'in bildiği yabancı diller arasında Fransızca ile Arapça'yı sayar; Farsça'ya da âşina olduğunu bildirir; fakat, bunların içerisinde Rusça'yı zikretmez. Bkz. Necat Birinci, *Menemenlizâde Mehmed Tahir, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1981 (Yayımlanmamış doktora tezi), s. 19.

²⁶ nr. 28, Cemâziyelâhir 1306 (=Şubat 1899), s. 250- 252.

²⁷ nr. 29, Receb 1306 (=Mart 1889), s. 266.

²⁸ Söz konusu defter, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeTY. 5668 numarayla kayıtlıdır.

²⁹ Defterin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne Yıldız Saray'ından intikâl eden evrak arasında bulunduğu bakılırsa büyük ihtimalle Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmiş olmalıdır.

tahmin edip de elde edemediğimiz üç manzumeyi ihtiva etmesi³⁰ ve bilhassa tercüme hakkında bazı bilgiler vermesi itibariyle araştırmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Recep Vahyî, söz konusu defterin “*Mukaddime*”sinde belirttiğine göre Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye’deki öğrenciliği yıllarında üç yıl Rusça tahsil etmiş ve Rusça’yı bu okulda öğrenmiştir. Okul yıllarında hocası Kaymakam Sadık Bey’in, onun Rusça’daki başarısını görek takdir etmesi ve ondan okulda ders kitabı olarak okutulmakta olan *Hristomatiya*³¹ adlı Rusça kitaptan metinler seçerek tercüme edip yayımlamasını istemesi üzerine bu faaliyete girişmiştir.³² O, Rusça’dan şiir tercüme edecek kadar kendisinde salahiyet bulmamasına rağmen, böyle bir tercüme yapmakla bu lisana meraklı olanları şevk ve gayrete getirerek onlara bir yol göstermek ve bilhassa Rus edebiyatından Türk okuyucularını haberdar etmek istediğini ifade eder.

Defterin tertip tarihini belirtmeyen Recep Vahyî’nin bu defteri, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye’den yüzbaşı rütbesiyle mezûn olduğu yıl tertip ettiğini³³ söylediğine bakılırsa, onun biyografisinden hareketle, defterin tertip tarihinin 1891 yılı olduğu ortaya çıkar. Şair, bu tercümeleeri söz konusu defterde toplamadan daha önce, manzumelerden üçünü (*Çiftçi Şarkısı*, *Kuşçağız* ve *Kazlar*) Nilüfer mecmuasında yayımlamıştır.

Recep Vahyî, “*Mukaddime*”de bildirdiğine göre *Hristomatiya*³⁴’den seçtiği manzum ve mensur parçaları nazmen tercüme etmiştir. Fakat, metinlerin hangilerinin aslının manzum, hangilerinin aslının mensur olduğu hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Bunun yanı sıra tercüme ettiği manzumelerin şairini veya yazarını da belirtmemiştir. Ancak, yaptığımız araştırma neticesinde Rusça’dan tercüme edilen bu manzumelerin asıllarının La Fontaine tarzı fabllar yazan ünlü Rus şairi İvan Andreeviç Krilov (1768-1844)’a ait olduğunu tespit ettik.³⁵

³⁰ Recep Vahyî’nin Rusça’dan yapmış olduğu tercümeleerin büyük bir kısmı Bursa’da neşredilen Fevâid mecmuasında seri hâlinde yayımlanmıştır. Kanaatimizce onun Rusça’dan yaptığı manzum tercümeleerin tamamı bu mecmuada çıkmıştır. Ancak, Türkiye kütüphanelerinde Fevâid’in bazı sayılarının eksik olması bu tercümeleerin yayımlanmış şekillerine ulaşmamıza engel olmuştur.

³¹ Hristomatiya, yazar ve şairlerin kısa biyografilerinin de yer aldığı öğrenciler için hazırlanan manzum ve mensur metinlerin bulunduğu yardımcı ders kitabı, okuma kitabıdır.

³² Defter, *Mukaddime*.

³³ a. g. e., a. y.

³⁴ Biz, XIX. asrın son çeyreğinde Erkân-ı Harbiye’de okutulan Rusça yazılmış ve Rusya’da neşredilmiş olan bu eseri bulamadık. Şair tarafından tam künyesinin verilmediği bu eserin Hristomatiya gibi “okuma kitabı” anlamına gelen umumî bir isim taşıması da tespitini zorlaştırmaktadır.

³⁵ Recep Vahyî’nin bu tercümeleerinden çok sonra bazı mütercimler tarafından Krilov’un eserlerinin bir kısmı Türkçe’ye çevrilir. Bunlardan ilki İlhami Emin’e ve Necati Zekeriya’ya aittir. Necati Zekeriya tarafından hazırlanarak 1968’de Üsküp’te yayımlanan *Masallar* adlı eserde Ezop, La Fontaine ve Krilov’dan Türkçe’ye çevrilmiş masallara yer verilir. Bu tercümeleer içerisinde daha önce Recep Vahyî tarafından tercüme edilen Krilov’un Eşek ile Bülbül adlı fablı da bulunmaktadır. Krilov’un eserlerinin Türkçe’ye daha sonraki yıllarda Tarık Dursun K. tarafından da çevrildiğini görüyoruz. Tarık Dursun, Krilov’un kırk sekiz fablı nesir hâlinde tercüme ederek 1980’de Çocuk Kitapları serisinde Keçi, Bir Gün... adıyla yayımlar. Remzi Kitabevi tarafından neşredilen bu tercümeden on beş yıl sonra yazar, eserin ismini Horoz ile İnci Tanesi şeklinde değiştirerek bir

Ruşça'dan yapılan ilk şiir tercümelere arasında nesir olarak tercüme edilenler de mevcuttur. Bunlar Memdûh tarafından çevrilerek "*Ruşça'dan tercüme edilmiştir*" notu ile yayımlanan *Tulû'u Temâşâ*³⁶ ile Ali Kemal tarafından Fransızca'dan tercüme edilen Puşkin'in iki manzumesidir. Ali Kemal'in tercümelerinden birincisi *Paris Mektupları, Şiir ve Şair: Puşkin Kimdir*³⁷ başlıklı tanıtma yazısının içindedir. İkincisi ise yazarın *Şiirimiz, Şairlerimiz* adlı makalesinde yer alan İslâv şairi Kolâr'ın *İslâvya'nın Kızı*³⁸ şiiridir.

Osmanlı'da, Rus edebiyatından manzum tercümelere başlandığı sırada diğer yandan Rus edebiyatını tanıtan makaleler de gazete sayfalarında yer tutmaya başlar. Biz burada Rus edebiyatından bahseden makalelere ve mensur tercümelere kısaca temas ettikten sonra yazımızın asıl konusunu teşkil eden manzum tercümelere dönmek istiyoruz. Rus edebiyatını tanıtan makaleler kaleme alan yazarların ve mensur tercümelere bulunan mütercimlerin başında Olga de Labedeff (Gülнар Hanım)'ı zikretmemiz gerekir.

1889 yılında Stockholm'de toplanan VIII. Milletlerarası Müsteşrikler Kogresinde tanıştığı Ahmed Midhat Efendi'nin daveti üzerine 13 Ekim 1890'da İstanbul'a gelen Olga de Labedeff (Gülнар Hanım), İstanbul'da yedi ay kadar ikamet eder.³⁹ Bu yıllarda batı edebiyatlarına sayfalarında yer ayıran Tercüman-ı Hakikat gazetesi Rus edebiyatını da ihmal etmez. Bir yandan meşhur Rus şair ve yazarlarını tanıtırken, diğer yandan tiyatro üzerine dikkatleri çekerek Rus tiyatrosuna Katerina'nın verdiği önemi anlatır. Bunlar arasında bilhassa Madam Gülнар imzasını taşıyan Puşkin ve Tolstoy'un tanıtıldığı yazılar dikkat çeker. Gülнар Hanım'ın *Şair Puşkin*⁴⁰ adlı yazısı Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilir. Bu uzun yazının yayımlanması birkaç gün sürer. Söz konusu yazınınbaş tarafına Midhat Efendi tarafından eklenen takdim yazısında Puşkin'den bahsedilir. Midhat Efendi, Puşkin'in, Rusların ileri gelen ediplerinden olduğunu söyler. Sıradan biri olmadığını, Rus edebiyatına olduğu kadar Avrupa edebiyatlarına da tesir ve hizmetinin bulunduğunu belirtir. Madam Gülнар, *Şair Puşkin* adlı bu makalesiyle bir Rus edibini

başka yayınevi (Bilgi Yayınevi)nin yayınları arasında neşreder. Bu ikinciyayına üç tane yeni tercüme eklemenin dışında herhangi bir değişiklik yapmamıştır.

Bu tercümelere arasında Recep Vahyî'nin daha önce tercüme ettiği manzumelerden üçü Keçi, Bir Gun ..'de, biri de Horoz ile İnci Tanesi'nde olmak üzere dört fabl bulunmaktadır.

³⁶ *Hazine-ı Funûn*, nr. 13, 4 Temmuz 1312 (=16 Temmuz 1894), s. 189.

³⁷ *İkdâm*, nr. 1618, 28 Kânunievvel 1314 (=8 Ocak 1899), s. 3.

³⁸ *Mecmuua-ı Kemal*, Cüz. 1, 15 Nisan 1316(=27 Nisan 1901), s. 173.

³⁹ Ömer Faruk Akün. "Gülнар Hanım" madd. *TDİ İslâm Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s. 244-245. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithad Efendi*, s. 15. 15 numaralı dipnot: Nazan Bekiroğlu, Kononof'a dayanarak Madam Gülнар'ın İstanbul'a 1888, 1890 ve 1893'te olmak üzere üç defa geldiğini bildirmektedir. Bkz. Nazan Bekiroğlu, "Unutulmuş Bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva / Madam Gülнар". *Dergâh*, nr. 46, Aralık 1993, s. 9.

⁴⁰ nr. 3745, 3 Kânunievvel 1306 (12 Kânunısani 1891/1 Cemâziyelâhır 1308), nr. 3746, 4 Kânunievvel 1306 (13 Kânunievvel 1306/14 Kânunısani 1891/3 Cemâziyelâhır 1308), nr. 3748, 6 Kânunievvel 1306 (15 Kânunısani 1891/4 Cemâziyelâhır 1308), 11 Kânunievvel 1306 (20 Kânunısani 1891/9 Cemâziyelâhır 1308)

eserlerinden de bahsetmek suretiyle Türk okuyucusuna geniş bir şekilde tanıtmış olur.

Madam Gülnar'ın ikinci olarak tanıttığı Rus yazarı Kont Leon Tolstoy'dur. *Rus Edebiyatı ve Avrupa Yâhûd Edîb Tolstoy'dan Bir Mulâhaza*⁴¹ başlıklı makalede Rus edebiyatından Avrupa dillerine çevrilen eserler hakkında bilgi verir ve bu eserlerin Avrupalılar tarafından büyük bir ilgiyle karşılandığını ifade eder. Tolstoy'dan Fransızca'ya üç eserin tercüme edildiğini belirterek bunlardan biri olan *Esmâr-ı Funûn* adlı tiyatrosunu tanıtır. Tolstoy'un şahsiyeti üzerinde durur. Madam Gülnar'a ek olarak Tolstoy hakkında açıklayıcı bilgiler veren Ahmed Midhat Efendi de söz konusu eseri takdirle karşılar. Tolstoy'un, konu olarak ele aldığı aileyi ve fertlerini "*gâyet zarîfâne bir surette istihzâ ettiğini*" söyleyerek eseri çok "*mustehzî*" bulur. Ona göre Tolstoy, "*Rusların âdetâ Moliere'idir.*"

Madam Gülnar'ın Tercüman-ı Hakikat'te yayımlanan bu makalelerinden sonra, bir kısmı Rus edebiyatı hakkında telif, bir kısmı da Rus edebiyatından tercüme olmak üzere çok sayıda kitabı neşredilir. Bunlar arasında Puşkin'den çevirdiği *Kar Fırtınası*,⁴² Puşkin hakkında bir monografi olan *Şair Puşkin*,⁴³ Lermontof'tan çevirdiği *Lermontof'un İblisi*,⁴⁴ Atâullah Bâyezidof'tan Ahmed Cevdet ile birlikte yaptığı tercüme *Redd-i Renan. İslâmiyet ve Funûn*,⁴⁵ Rus edebiyatı tarihi mahiyetindeki *Rus Edebiyatı*,⁴⁶ adlarındaki tercüme ve telifleri ilk sayacağımız eserler arasındadır.⁴⁷

Bütün bu bilgilerden sonra XX. yüzyılın başına kadar Rusça'dan yapılan manzum tercümeleri, mütercimlerini ve tercüme ediliş şekillerini göz önünde bulundurarak üç grup altında değerlendirmemiz mümkündür. Bunlardan birincisi, Rusça'yı Rusya'da öğrenerek daha sonra Türkiye'ye gelen kişilerin yapmış olduğu tercüme, ikincisi Fransızca'ya çevrilen Rus edebiyatına ait metinlerin Fransızca'dan tercümeleri, üçüncüsü de Türkiye'de Rusça öğrenerek Rus edebiyatından tercüme yapma teşebbüsüdür. Birinci grup içerisinde Olga de Labedeff, Cihangir Andicânî ve Celâl Ünsî yer alır. İkinci grup içerisinde Abdullah Cevdet'i, Memdûh'u ve Ali Kemal'i saymak gerekir. Üçüncü grupta ise başlıca mütercim olarak Recep Vahyî bulunmaktadır.

⁴¹ nr 3782, 12 Şubat 1306 (24 Şubat 1891/15 Receb 1308), nr 3782 13 Şubat 1306 (25 Şubat 1891/16 Receb 1308), nr 3782 14 Şubat 1306 (26 Şubat 1891/17 Receb 1308), nr. 3782 15 Şubat 1306 (27 Şubat 1891/18 Receb 1308), nr 3782 18 Şubat 1306 (2 Mart 1891/21 Receb 1308)

⁴² İstanbul 1307.

⁴³ İstanbul 1308.

⁴⁴ İstanbul 1308.

⁴⁵ İstanbul 1308.

⁴⁶ İstanbul 1311.

⁴⁷ Gülnar Hanım, eserleri ve Rusça'dan Türkçe'ye tercüme faaliyeti hakkında daha geniş bilgi için bakınız bkz. Ömer Faruk Akün, "Gülnar Hanım" madd., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.14, İstanbul 1996, s. 243-248.

Araştırmamızda, XX. yüzyılın başlarına kadar⁴⁸ Rusça'dan Türkçe'ye yirmi yedi manzum tercümenin yapıldığını tespit ettik.⁴⁹ Bu tercümelerin mütercimlerini ve tercüme ettikleri şiir sayısını kronolojik olarak şöyle gösterebiliriz:

Menemenlizâde Tahir [tarafından tanzim edilmiştir] (1), Recep Vahyî (13), Memdûh (1), Celâl Ünsî (4), Abdullah Cevdet (1), Cihângir Andicânî (3), Gülnar Hanım-Mustafa Reşid (2), Ali Kemal (2). Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, diğer mütercimlerle karşılaştığımızda Recep Vahyî'nin Rusça'dan Türkçe'ye yapılan ilk manzum tercümelerde önemli bir yerinin olduğu anlaşılır.

Biz burada Rusça'dan yapılan manzum tercümelerin kronolojik listesini verdikten sonratercümeleri şekil, muhteva, dil ve üslûp bakımından ele almak istiyoruz.

Rusça'dan Yapılan Manzum Tercümelerin Listesi:

[.] Lermetof, (Tanzîm eden: Menemenlizâde Tahir), Mizân, nr. 26, 20 Receb 1304 (=14 Nisan 1887), s.221

Çiftçi Şarkısı, (Çev. Recep Vahyî), Nilüfer, C. III, nr. 28, Bedr-i Cemâziyelâhîr 1306 (=Şubat 1889), s., 250-252; Asker Hocası, nr. 3, Cemâziyelevvel 1338/4 Şubat 1336 (=16 Şubat 1920), s. 17; Fevâid, nr. 18, 30 Haziran 1310/8 Muharrem 1312 (=12 Temmuz 1894), s. 137-138

Kuşçağız, (Çev. Recep Vahyî), Nilüfer, C. III, nr. 29, Bedr-i Recebülferd 1306 (=Mart 1889), s. 266.

Rusya ÇarıBirinci Petro ile Bir Köylü, (Çev. Recep Vahyî), Nilüfer, C. IV, nr. 48, Bedr-i Saferülhayr 1308 (=Eylül 1890), s. 569-570

Kazlar, (Çev. Recep Vahyî), Nilüfer, C. V, nr. 49, Bedr-i Rebiülâhîr 1308 (=Kasım1890), s. 620; Fevâid, nr. 21, 21 Temmuz 1310/29 Muharrem1312 (=3 Ağustos 1894), s. 161-162

Kara Karga İle Tilki, (Çev. Recep Vahyî), [Rusça'dan Manzum Tercümeler, Defter, varak: 15, 1891]

Eşek ve Bulbül, (Çev. Recep Vahyî), [Rusça'dan Manzum Tercümeler, Defter, varak: 17, 1891]

Karınca, (Çev. Recep Vahyî), [Rusça'dan Manzum Tercümeler, Defter, varak: 19, 1891]

Serçe Kuşu, (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 6, 17 Mart 1310/22 Ramazan 1311(=29 Mart 1894), s. 43-44; Asker Hocası, nr. 4-5, Cemâziyelâhîr 1338/1336-1920, s. 24-25

Tilki ile Leylek, La Fontaine (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 7, 7Nisan 1310/13 Şevvâl 1311(=19 Nisan 1894), s. 57-58

Kedi ile Turna Balığı, (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 9, 14 Nisan 1310/20 Şevvâl 1311(=26 Nisan 1894), s. 65-66

⁴⁸ Araştırmamızı Türk edebiyatının batılılaşmasında ve yenileşmesinde önemli bir merhale olan Servet-i Fünûn topluluğunun dağılma yılı olan 1901 tarihi ile sınırladık.

⁴⁹ Ali İhsan Kolcu, Atatürk Üniversitesi'nde hazırlamış olduğu *Tanzimat ve Servet-i Fünûn Devirlerinde Batı Edebiyatından Yapılan Şiir Tercümeleri Üzerinde Bir Araştırma (1859-1901)* (Erzurum 1995, s.57-59) adlı doktora tezinde bu şiirlerden on sekizinin listesini vermiştir.

Ayı ile Vahdet-güzîn, (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 10, 21 Nisan 1310/27 Şevvâl 1311(=2 Mayıs 1894), s. 73-74

Köylü Ne Uyuyorsun, (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 13, 12 Mayıs 1310/19 Zilkade1311(=24 Mayıs 1894), s. 97-99

Dede ile Torun, (Çev. Recep Vahyî), Fevâid, nr. 19, 7 Temmuz 1310/15 Muharrem1312(=19 Temmuz 1894), s. 145-146

Tulû'u Temâşâ, (Fransızca'dan nesren çev. Memdûh), Hazîne-i Fünûn, nr. 13, 4 Temmuz 1312(=16 Temmuz 1894), s.189

Puşkin'den Muktebestir, Puşkin (Fransızca'dan çev. Abudullah Cevdet), Mekteb, nr. 15, 28 Temmuz 1310(=9 Ağustos 1894), s. 51

Divâne-i Aşk ve Sevdâ, (Çev. Bâb-ı Âlî Matbuât-ı Ecnebiye'de Rus Mütercimi Celâl Ünsî), Malumât, nr. 40, 30 Mayıs 1312(=11 Haziran 1896), s. 877-878

Fırtına, (Çev. Celâl Ünsî), Malumât, nr. 40, 30 Mayıs 1312(=11 Haziran 1896), s. 877

İki Bulut Parçası Yâhûd Abâ-i Ulvî ve Ümmehât-ı Süflî, (Çev. Celâl Ünsî), Malumât, nr. 42, 13 Haziran 1312(=25 Haziran 1896), s. 916

Rusya Meşâhir-i Şu'arâsından Puşkin'in İki Manzûmesinin Me'âlen Tercümesi, (Çev. Celâl Ünsî), Malumât, nr. 44, 11 Temmuz 1312(=23 Temmuz 1896), s. 981

Melek, Mikhail Lourlevititch Lermentof, (Çev. Mustafa Reşid-Gülнар Hanım), Şükûfe-i İstiğrâk, 1315(=1897-1898), s. 25

Yelken, Mikhail Lourlevititch Lermentof, (Çev. Mustafa Reşid-Gülнар Hanım), Şükûfe-i İstiğrâk, 1315(=1897-1898), s. 26

Bir Firârinin Encâm-ı Hâli -iYâhûd- Mucâhidîn-i Dînin İstikbâli, Mikhail Lourlevititch Lermentof, (Çev. Cihângir Andicânî), Malumât, nr.178, 15 Mart 1315(=6 Nisan 1899), s. 1158; nr. 179, 1 Nisan 1315(=13 Nisan 1899), s. 1176-1177; nr. 183, 29 Nisan 1315(=11 Mayıs 1899), s. 1258; nr. 184, 6 Mayıs 1315 (=18 Mayıs 1899), s. 1278; nr. 185, 13 Mayıs 1315(=25 Mayıs 1899), s.1298; nr. 186, 20 Mayıs 1315(=1 Haziran 1899), s. 1318

Fakîrlerin Para Çantası Yâhûd Altın Ebced, (Çev. Cihângir Andicânî), Malumât, nr.187,27 Mayıs 1315(=8 Haziran 1899), s. 1342; nr. 190, 17 Haziran 1315 (=29 Haziran 1899), s. 1400; nr. 191, 24 Haziran 1315 (=6 Temmuz 1899), s. 1417-1418; nr. 197, 5 Ağustos 1315 (=17 Ağustos 1899), s. 86

[Bronz Atlı], Puşkin, (Fransızca'dan nesren çev. Ali Kemal), "*Paris Mektupları, Şiir ve Şair: Puşkin Kimdir*", İkdâm, nr. 1618, 28 Kânunievvel 1314(=8 Ocak 1899), s.3

Ummayın Vefâ, (Çev. Cihângir Andicânî), Malumât, nr. 277, 15 Şubat 1316(=27 Şubat 1900), s. 734

İslâvyâ'nın Kızı, [Ján] Kollár (Fransızca'dan nesren çev. Ali Kemal), "*Şiirimiz, Şairlerimiz*", Mecmua-i Kemal, Cüz: 1, 15 Nisan 1316(=27 Nisan 1901), s. 173

B) Şekil Özellikleri

1. Nazım şekilleri:

Rusça'dan Türkçe'ye tercüme edilen şiirlerin bir kısmı klâsik Türk şiirinin nazım şekilleriyle (mesnevî, kaside ve kıt'a), bir kısmı da batı edebiyatlarında kul-

lanılan nazım şekilleriyle çevrilmiştir. Bazı manzumeler ise kafiyelenişi bakımından karışık bir yapı arz eder. Bunların dağılımını şöyle gösterebiliriz:

Mesnevîtarzı kafiyelenenler (a a b b c c):

1. Serçe Kuşu
2. Eşek ve Bülbül
3. Kara Karga ile Tilki
4. Tilki ile Leylek
5. Kedi ile Turna Balığı
6. Ayı ile Vahdet-güzîn
7. Kuşcağız
8. Kazlar
9. Rusya Çarı Birinci Petro İle Bir Köylü
10. Karınca
11. Dede ile Torun
12. İki Bulut Parçası Yâhûd Abâ-i Ulvî ve Ümmehât-ı Süflî
13. Bir Firârînin Encâm-ı Hâli Yâhûd Mücâhidîn-i Dînin İstikbâli

Kasidetarzı kafiyelenenler (a a x a x a):

1. Fakîrlerin Para Çantası Yâhûd Altın Ebed
2. Melek
3. Yelken

Kit'atarzı kafiyelenen (x a x a):

1. Puşkin'den Muktebestir

Düz kafiyeli (a a a a b b b b c c c c) olan:

1. Ummayın Vefâ

Sarma kafiyeli (a b b a c d d c e f f e) olan:

1. Lermentof'tan

Çapraz kafiyeli (a b a b c d c d e f e f) olanlar:

1. Köylü Ne Uyuyorsun
2. Fırtına

Karışık kafiyeli (a a a a b b c c d d e e f f g g) olanlar:

1. Çiftçi Şarkısı
2. Divâne-i Aşk ve Sevdâ

Bu tasniften de anlaşılacağı üzere tercümelerde yedi değişik nazım şekli kullanılmıştır. Bunlardan üçü klâsik Türk edebiyatında kullanılan nazım şekilleridir. Dördü ise batı edebiyatlarından alınan nazım şekilleridir.

Ruşça'danen çok manzum tercüme yapan Recep Vahyî, yapmış olduğu on üç tercümede üç ayrı nazım şeklini kullanmıştır: Bu manzumelerden on biri mesnevî şeklinde tercüme edilmiştir. Geriye kalan iki manzumeden biri çapraz kafiyelenmiş; diğeri ise edebiyatımızda pek görülmeyen hususi bir tarzda karışık kafiyelen-dirilmiştir.

Bu tasnif ve incelemelerden hareketle diğer mütercimlere ait tercümelerle Recep Vahyî'nin tercümelerini şekil yönünden mukayese ettiğimizde şu sonucu çıkarabiliriz:

Diğer mütercimler tercüme ettikleri on dört şiirde yedi değişik nazım şekli kullanmıştır. Bunların üçü klâsik Türk edebiyatından gelen nazım şekilleri (mesnevî, kaside ve kıt'a), dördü ise batı edebiyatlarında kullanılan nazım şekilleri (düz kafiye, sarma kafiye, çapraz kafiye ve karışık kafiye)dir. Buna karşılık Recep Vahyî, on üç tercümesinde biri klâsik Türk edebiyatından, ikisi batı edebiyatından gelen üç değişik nazım şekli (mesnevî, çapraz kafiye ve karışık kafiye) kullanmıştır.

2. Vezin:

XX. yüzyılın başlarına kadar Rusça'dan Türkçe'ye tercüme edildiğinitespit edebildiğimiz şiirlerin tamamında aruz vezni kullanılmıştır. Mütercimler, umumiyetle aruzun Türk şiirinde çok kullanılan hezec, remel ve muzarî bahirlerini tercih etmişlerdir. Bu bahirlerden de söyleyiş kolaylığı ve kıvraklığı sebebiyle mesnevîlerde çok kullanılan kısa kalıplara daha fazla itibar etmişlerdir. Tercümelerin aruz kalıplarına göre dağılımını şöyle gösterebiliriz:

Hezec bahri

Mef'ûlu mefâ'îlu mefâ'îlu fe'ûlün

1. Eşek ve Bülbül
2. Kara Karga ile Tilki
3. Kuşcağız
4. Rusya Çarı Birinci Petro ile Bir Köylü
5. Serçe Kuşu
6. Tilki ile Leylek
7. Kedi ile Turna Balığı
8. Ayı ile Vahdet-güzîn

Mef'ûlumefâ'ilumfa'ûlun

1. [.], (Lermentof'tan, tanzîm eden: Menemenlizâde Tâhir)
2. Fırtına

Mef'ûlu mefâ'îlu mefâ'îlu fâ'ilun

1. Puşkin'den Muktebestir

Mef'ûlu mefâ'ilün mef'ûlu mefâ'ilun

1. Melek

Remel bahri

Fe'ilâtunfe'ilâtun fe'ilâtun fe'ilün

1. Karınca
2. Kazlar
3. Dede ile Torun
4. Divâne-i Aşk ve Sevdâ

Hafif bahri

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. İki Bulut Parçası Yâhûd Abâ-i Ulvî ve Ümmehât-ı Süflî,
2. Fakîrlerin Para Çantası Yâhûd Altın Ebced
3. Bir Firârînin Encâm-ı Hâli - Yâhûd- Mücâhidîn-i Dinin İstikbâli
4. Rusya Meşâhir-i Şu'arâsından Puşkin'in İki Manzûmesinin Me'âlen Tercümesi

*Muzârî bahri**Mef'ûlufâ'ilâtüme'ûlûfâ'ilün(Müstef'ilün fe'ûlün müstef'ilün fe'ûlün)*

1. Ummayın Vefa

Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün

1. Yelken

*Münserih bahri**Müfte'ilün fâ'ilün* (mısra bölünmüş, cüz bölünmüş)

1. Köylü Ne Uyuyorsun

*Seri' bahri**Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün*

1. Çiftçi Şarkısı

Aruzun kullanılışındaki başarı bakımından bakıldığında M. Mehmed Tahir'in manzum olarak düzenlediği Lermontof'un şiirinin tercümesinde, Recep Vahyî'nin tercümelerinde, Gülnar Hanım ile Mustafa Reşid'in birlikte çevirdiği iki şiirde aruz kusuruna pek rastlanmaz. Bunun yanında Cihangir Andicanî ve Celâl Ünsî'nin tercüme ettiği şiirlerde bazı aksamalar dikkat çeker.

C) MUHTEVA ÖZELLİKLERİ:

Rusça'dan yapılan manzum tercümeleri tematik olarak ince hassasiyetlerin dile getirildiği şiirler, tabiat manzaralarının ve hâdiselerinin işlendiği şiirler, kahramanlık ve korkaklık konulu şiir, Panislâvizm ve Rus yayımlıcağını konu alan şiirler, hikemî manzumeler olmak üzere beş grupta toplamak mümkündür. Biz burada üzerinde durduğumuz metinlerin sadece tematik tespitini yapmayı yeterli görmüyor, inceleme konusu yaptığımız tercüme muhteva özellikleri üzerinde -metinlerden iktibaslar da yaparak- durmak istiyoruz. Böylece Rusça'dan Türkçe'ye çevrilen ilk manzum tercüme tematik özelliklerinin daha iyi ortaya çıkacağını düşünüyoruz. Ayrıca, bu tür bir inceleme mütercimlerin tercüme ettikleri manzumelerdeki tercihlerini, şiir seçimlerini de bir ölçüde ortaya koyacaktır.

1. İnce hassasiyetlerin dile getirildiği şiirler:

Bu şiirlerde kadın imajıyla tabiatın güzelliklerinin üst üste gelerek insan ruhunda uyandırdığı ince hassasiyetler, aşırı hissîlikler ve aşk duyguları anlatılır. Bunlar arasında Lermontof'tan tercüme edildikten sonra Menemenlizade Mehmed Tahir tarafından tanzim edilen başlıksız şiiri, Abdullah Cevdet'in *Puşkin'den Muktebestir* ibaresiyle yayımlanan tercümesini, Celâl Ünsî'nin *Divâne-i Aşk ve Sevdâ* ile *Rusya Meşâhir-i Şu'arâsından Puşkin'in İki Manzûmesinin Me'âlen Ter-*

cumesi adıyla yaptığı tercümeleeri, Olga de Labedeff (Madam Gülnar) ile Mustafa Reşid'in Lermentof'tan beraber çevirdikleri *Melek* isimli şiiri sayabiliriz.

Bu tercümeleerden Menemenlizade Mehmed Tahir tarafından tanzim edilen Lermentof'un şiirinde duyulan hüznün, sonbahar imajı ile birleşerek tabiattaki nesnelere (denizle, rüzgârla, ağaçlarla, akar sularla) kaynaşır. Bütün bunlara dalından koparılarak evrak arasına konan taze bir gül yol açar:

*Ol dem ki hazân-nümâ eninler ·
Mevc-âver olur misâl-i deryâ
Ol dem ki durur nihân ü peydâ
Evrâk arasında bir gül-i ter*

diyen şair, artık bütün tabiata bu 'hüznün' içinden bakar. Ancak, otlar arasında açan bir çiçek, bir akar su, onu yeniden hayata bağlar. Gamlı, hüznünlü bir gönlün de artık dünyada "mes'ûd" olabileceğine inanır.

Abdullah Cevdet'in *Puşkin'den Muktebestir* başlıklı tercümesi dört mısradan ibaret küçük bir şiirdir. Kadın güzelliği tabiattaki, kâinattaki çeşitli varlıklarla ince bir şekildemukayese ve benzerlik kurularak ifade edilir.

*Her hâtırı esiri kılan çeşm-i nâzınız
· Nâziktir leyâlden, enver-i nehârdan,
Bir nazrada zalâm-ı şebistânı andırır,
Bir nazara da nişâne verir nev-bahârdan*

"*Bâb-ı Alî Matbû'ât-ı Ecnebiyye'de Rus mütercimi Celâl Ünsî*" imzasını taşıyan *Divâne-i Aşk ve Sevdâ*⁵⁰ adlı tercüme muhtemelen bir tablo karşısında söylenmiştir. Şiirde yer alan,

*Ağlıyor sâyesinde sâye midir?
Yâ ki bir resmdir perî-peyker!?
Ufka mun'atıfanın nazarı;
Hâli şaşkın bilinmiyor kederi*

gibi mısralar bizi bu düşünceye sevk eder. Öyle anlaşılıyor ki şair, tabiat manzarası içerisinde resmedilen bir kadın tablosu karşısında durarak bu tablonun kendisinde uyandırdığı duygu ve düşünceleri muhayyilesinin de yardımıyla manzum olarak ifade etmiştir. Şiirin ilk bendinde,

*Ne perîşân durur o simîn-ber,
Gülüşü gülşene verir zîver!
Acâba ol güzel kimi bekler?
Mütebessim nedendir ol dilber!*

diye tavsif edilen güzelin daha sonraki bentlerde yaşadığı yalnızlık ve hüznün tabiat manzarası içerisinde tasvir edilir. Şiire mevzu olan kadın, bir akıl hastanesinin bahçesinde tek başına bir yolu beklemektedir. Ancak, beklenen gelmez. Bembeyaz elbiseler içerisinde gelin imajıyla verilen kadının gelin odası da kafesli bir yerdirdi.

⁵⁰ *Malumât*'ta alt alta kayıtlı olan Fırtına ile *Divâne-i Aşk ve Sevdâ* adlı şiirlerin altına düşülen notta, Celâl Ünsî, Rusça gibi zor bir dilden yapmış olduğu bu şiir tercümelelerinden dolayı tebrik edilir ve "Celâl Beyefendi'yi yalnız tebrik ile iktifâ etmeyip böyle dilnişin eserleriyle Malûmat'ımızı dâimâ tezyîn buyurmalarını ricâ ederiz" denir.

Sevgilisinden de mektup gelmemektedir. Aşk derdiyle kendini bilmeyecek bir hâlde, aşk dersini meşk etmektedir.

Dağıstan asıllı mütercim Celâl Ünsî'nin Puşkin'den çevirdiği *Rusya Meşâ-hir-i Şu'arâsından Puşkin'in İki Manzûmesinin Me'âlen Tercümesi* başlıklı şiirlerden biri Türkçe, diğeri ise Farsça olarak tercüme edilmiştir. Türkçe'ye çevrilenin başlığı olmamasına karşılık Farsça'ya çevrilen *Şair-Andelîb* unvanını taşır. Türkçe'ye tercüme edilen şiirde sevgiliyle karşılaşan şairin önce buna inanamayarak hayal gördüğü, uykuda olduğunu zannetmesi; daha sonra da yaşlanmış olduğundan sevgilisi tarafından tanınmama endişesine düşmesi ve aşkın zamanla mahvolabileceği düşüncesine kapılması anlatır. Şair,

*Acabâ ol gülüm sever mi hele
Aşk u sevdâmız öyle der mi yine*

şeklinde bu endişesini belirttiikten sonra sevgilisine kavuşmanın verdiği mutluluğu dile getirerek kendisini dünyanın en bahtiyar insanlarından biri sayar:

*Bugün âlemde bahtiyâr benim
Dem-i vuslatta, âşikâr, benim
Kimde var boyle âlem-i vuslat:
Âşık u aşk u dilber ü halvet?*

Madam Gülnar (Olga de Labedeff) ile Mustafa Reşid'in Lermontof'tan birlikte yaptıkları *Melek* tercümesinde de benzer duygular güzel bir dille başarılı bir şekilde işlenmiştir. *Melek* şiirinde şair, aydınlık bir gecede semayı süsleyen bir 'hûri'nin hazin bir âhenkle uçtuğunu; onun ruh artıran nağmesini bulutların, mehtâbin ve yıldızların dinlediğini belirtir. Melek istiaresiyle ifade ettiği sevgilinin, artık yaşamadığı -açıkça söylenmese de- anlaşılır. Şair, sevgilinin güzelliğini anlatırken, onun güzelliğini gökyüzünün güzelliği ile mukayese eder:

*Arzın o kilâl-âver âhengi hezâr efsûs
Âheng-i semâviye olmazdı bedel aslâ!*

1887 yılında tercüme edilerek Ara Nesil şairi Menemenlizade Mehmed Tahir tarafından şiir hâlinde düzenlenen Lermontof'un eseri -aynı zamanda bir tercihi de göstermesi noktasında- devri için de tipik bir örnek teşkil eder. Bu tercüme, şiirin çevrildiği devrin ve Ara Nesil şairlerinin ruh dünyalarının inceliklerini, aşırı hissîliklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bir fikir vermesi düşüncesiyle manzumenin tam metnini buraya kaydetmeyi uygun görüyoruz:

*Ol dem ki hazân-nümâ eninler
Mevc-âver olur misâl-i deryâ
Ol dem-ki durur nihân ü peydâ
Evrâk arasında bir gül-i ter*

*Ol dem ki gusûn u berk-i eşcâr
Te'sîr-i nesim ile seher-gâh
Mânende-i âh u vâh-ı cân-gâh
Bir savt-ı hazîn-ter eyler izhâr*

Ol dem ki olur bana nümâyân

*Otlar arasında bir çiçekcik
Mahzûn duruşu, edâsı nâzik
Pür-jâle cemâli, sanki giryân*

*Esmekle nesîm-i nükket-âver
Gâhî edip ihtizâz peydâ
- Bir duhter-i nâz-perver-âsâ -
Gûyâ bana iltifât eyler*

*Ol dem ki çemende âb-ı cârî
Giryân giryân eder terennüm
Eylər o terânedən tefehhüm
Dil râz-ı nihân-ı kûhsârı*

*- Kalmaz o zaman gönülde mihnet
Endûh u melâl olur girizân
Olmuş gibi sârî-i dil ü cân
Eşyâda bedid olan tarâvet*

*Kâbil -derim- ol zaman cihânda
Mes'ûd ola bir dil-i gam-âgâh
Tâbân olur ol zamanda Allah
Gönlümde, zemînde, âsımânda*

2. Tabiat manzaralarını vehâdiselerini konu alan şiirler:

Bu grupta Celâl Ünsî'nin⁵¹ *Fırtına, İki Bulut Parçası* başlığını taşıyan tercümelere, Gülnar Hanım'la Mustafa Reşid'in birlikte çevirdiği *Yelken* şiiri ve Memdûh'un nesir olarak çevirdiği *Tulû'u Temâşa* şiiri yer alır. *Fırtına*'da durgun bir akşam vakti tabiattaki varlıkların; dağların, sahranın, denizin ve genç bir kızın manzarayla tam bir bütünlük gösteren hâli tasvir edilir. Denizdeki bir balıkçı, Servet-i Fünûn şiirini hatırlatan,

*Sâhilden uzakta bir balıkçı
Sandalını bahre doğru salmış
Sayd etmeğe muntazır balıkçı
Sandalı ne hoş menâzır almış*

mırsalarıyla anlatılır. Beş bent tutan şiirin sadece son bendinde fırtınaya yer verilir. Son bentte ortalıkta hiçbir şey yokken fırtınanın birdenbire kopuşu, bir tabiat hâdisesi olan fırtınayı tedâi ettirecek şekilde, âdeta tabiatın işleyiş tarzıylanakledilir:

*Bakmakta ona o mâh-ı rahşân
Etmekte eliyle bir işâret
Birdenbire çıkmasın mı tûfân*

⁵¹ Celâl Ünsî, *Malumât* mecmuasına gönderdiği bir mektupta kendisinin Cenûbî Kafkasya ahalisinden olduğunu, Şamahı'da doğduğunu, evinin Tiflis'te bulunduğunu bildiriyor (*Malumât*, nr. 42, 13 Haziran 1312 / 25 Haziran 1896, s. 981). Ancak, onun bir başka tercümesinin altına attığı imzadan "Bâb-ı Âli Matbu'ât-ı Ecnebiyye'de Rus mütercimî" (*Malumât*, nr. 40, 30 Mayıs 1312/11 Haziran 1896), s. 878) olduğunu öğreniyoruz.

Bir fırtına, bir deniz, kıyâmet!

Celâl Ünsî'nin Rusça'dan Farsça'ya çevirdiği *Bahâr Âmed*'de ilk baharın gelişiyile tabiatın aldığı yeni şekil; çiçeklerin açması, ağaçların yeşermesi, güneşin ışıklarının parlaması, kuşların ötüşü tasvir edilir. Bu şiirin devamında *İki Bulut Parçası Yâhûd Abâ-i Ulvî ve Ümmehât-ı Sufî* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen şiir bulunmaktadır. Şiirin,

Cism-i seyyâl olan buhâr u sehâb

mısraında görüldüğü gibi seyyal, akıcı cisim olarak nitelendirilen buharla bulut arasında benzerlik kurulur. Daha sonra baharın gelişi dağlardan başlayarak anlatılır. Güneşin parlak ışıklarıyla dünyayı aydınlatması ve ısıtmaya başlaması sıkıntıları, zorlukları ortadan kaldırmıştır. Teşhis edilen iki buluttan birincisi yer yüzünün sıkıntılarından kurtulmak için güneşe yükselmek ister. Ona ulaşarak kesif bir hâl alır. Bunu gören ikinci bulut da göğe yükselmeye başlar. Ancak, güneşin batışıyla bu emeline ulaşamaz ve ümitsizliğe düşer. Hayal kırıklığı içerisinde yapacak başka bir şey kalmadığını anlayınca gönülden ateşin bir âh çekerek ağlamaya başlar. Böylece tekrar toprağa inerek suların, sellerin meydana gelmesini sağlar. Onun gözyaşları yeryüzünde nimetlerin kaynağı olur. Şair, iki bulutu son kısımda şöyle dikkatlere sunar:

Ertesi gün o ebr-i bâlâ-per,

Şemsten kıldı hâl-i arza nazar

Oldu bir ebr —vâlid-i ulvî,

Diğeri oldu —mâder-i sufî .

Klâsik Türk şiirinde teşhis, intak ve hüsn-i talil yoluyla bu tarz söyleyişlere çok rastlanılmasına rağmen doğrudan doğruya tabiat varlıklarının, tabiat hâdiselelerinin şiirin bu şekilde konusunu teşkil etmesine pek tesadüf edilmez. Bu tarz söyleyişler Türk şiirinde Tanzimat sonrasında, özellikle de Tanzimat'ın ikinci nesli ile Ara Nesil diye isimlendirilen dönemde görülmeye başlamış, Servet-i Fünûn'da yaygınlık kazanmıştır. Bunun da kaynağı batı şiiridir.

Yelken başlığını taşıyan şiirde denizin üstünde uzaklaşan bir yelkenlinin şiirin iç dünyasında uyandırdığı duygu ve düşünceler dile getirilir. Denizcinin yuvarlanan dehşetli dalgalara rağmen yelken açıp uzaklara gitmesi onun mutluluğu aramak için denize açıldığı fikrini doğurur. Ancak,

Mes'ûdiyet taharrî etmekte mi o? Heyhât!

Andan da olmamıştır deryâlara girizân

diyen şair, bunu pek mümkün görmez. *Yelken* şiiri Servet-i Fünûn mensuplarının, bilhassa Tevfik Fikret'in denizi konu alan şiirleriyle, özellikle de 1899'da Servet-i Fünûn'da yayımlanan *Balıkçılar* şiiriyle, bazı benzerlikler gösterir. *Yelken*, söz konusu topluluğun teşekkül edip edebî eserler vücûda getirdiği bir dönemde (1897) yayımlanmış olmasıyla da devrin ortak duyuş tarzını göstermesi bakımından dikkat çeker.

Memdûh'un tercüme ettiği *Tulû'u Temâşâ'*da ayın gökyüzünden çekilişi ile bahar manzarası külfetli bir dille ve süslü söyleyişle anlatılır. Bu şiir, nesir olarak tercüme edilmesine rağmen sanatlı söyleyişlerle yüklüdür. Mensur-şiir özelliği

gösteren tercümenin, ele alınan temanın işlenişini göstermek maksadıyla, bir kısmını iktibas etmek istiyoruz:

“*Bir bahar sabahı idi. Külbe-i fakîrânemin cihet-i şarkıyyesine nâzır bir pencere önünde oturuyordum. Kamer, bir âşık-ı sâdik'in kalb-i sâfi kadar pâk ve bî-jeng olan sine-i minâ-yı semâda, üftâdesinin bezmgâh-ı vuslatına giden bir arus-ı nâzende-edâ gibi mestâne-hırâm ile âşiyâne-i fecre doğru çekiliyordu*

Deryâ, o ma'kes-i âlem-i a'lâ ise, bir âyine-i mücellâ şeklini almış, aks-i şua-ı ahterân, sâye-i latîf-i kehkeşân ile bir âsümân zemîni hâline girmiş idi.

Ortalığı oyle bir sukûn-ı belîğ-i manîdâr ihâta eylemişti ki o deryâ-yı mücellâ-sîmâya müntehekî bir cûybâr âheste revânun hazîn sadâsı, ve cûybâr-ı zemzeme-pîrânun sâhilini tezyîn eden eşcâr-ı gonce-ezhârın ara sıra hubûb eden nesîm-i neşve-fezâ ile ihtizâzından hâsıl olan en ufak bir hışultı bile ufk-ı âlemlerle bir cihân-ı dîger-i nâmütenâhîde birleştiği hâlde nihâyet bulamayan sahrâların müntehasına kadar vâsıl oluyordu. O zaman gûyâ âsümân bin çeşm-i ziyâ-feşân ile zemîne nazar-endâz-ı hayret oluyordu.”

3. Kahramanlık ve korkaklık konulu şiir:

Araştırmamızda bu gruba girebilecek bir manzume tespit edebildik. O da *Bir Firârînin Encâm-ı Hâli -Yâhûd - Mucâhidîn-i Dînin Istikbâli* başlığı ve “*Lermen-tof'un âsarından nazmen ve me'âlen tercüme*” notuyla yayımlanan manzumedir. Malumât mecmuasındaki tefrikasıbeş sayı sürmüştür. Bu destan-hikâye on dört alt bölüme ayrılmıştır. Bölümler beş ile on bir beyit arasındadır. Manzumenin başlangıcında düz kafiyeli on dört beyit yer alır. Bu kısımda Lermen-tof'un sürgüne gönderildiği Kafkaslar'da bu manzumeye konu olan destanı toplayarak manzum hâle getirdiği haber verilir. Birinci kısım *Hârûn'un Muhârebeye Gidişi* alt başlığı altında bir babanın içlerinde Hârûn'un da bulunduğu üç oğluyla savaşa gidişi anlatılır. Savaş meydanının tasvirleri yapıldıktan sonra *Esnâ-yı Harbde* alt başlığında Hârûn'un gözlerinin önünde babasının kafasının kopararak düşmanların ayakları altında kalması, bunun üzerine Hârûn'un dehşete kapılarak korkup kaçması nakledilir. Daha sonraki alt başlıklarda Hârûn'un toplum tarafından aşağılanması ve yalnızlığa itilmesi yer alır. Böylece toplumdan, nişanlısından ve bütün bağlarından kopan Hârûn, sonunda intihârî seçer. Cesedi ortada kalır:

*Na 'ş-ı nâ-pâki kaldı ortada ham
Kanlarını yalardı kelb ü ganem*

*Çâr etrâfa toplanır tîfilân
Fahş ü nefretle cümlesi handân*

4. Panislâvizm ve Rus yayımlıcağını konu alan şiirler:

Bu başlık altında Ali Kemal'in Fransızca tercümesinden Türkçe'ye nesir olarak çevirdiği Puşkin'in *Bronz Heykel* şiiri ile İslâv şairi Kollâr'ın *İslâvyâ'nın Kızı* şiirini ele almak istiyoruz. Ali Kemal, İkdâm gazetesinde yayımlanan *Paris Mektupları, Şiir ve Şair: Puşkin Kimdir*, başlıklı yazısında, Fransız basımında Leh ve Rus edebiyatına geniş yer verildiğini, bu edebiyatlardan tercümeler yapılarak ya-

yımlandığını bildirdikten sonra, doğumunun 100. yıldönümü⁵² münasebetiyle, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in üzerinde durur. Avrupa'daki fikir ve edebiyat hareketlerinden, yabancı edebiyatlardan Türk okuyucusunu haberdar etmek düşüncesinde olduğu anlaşılan *Paris Mektupları* yazarı, okuyucularına Puşkin'i bir eseriyle tanıtmak ister. Puşkin'in, ismini kaydetmediği bir şiiri (*Bronz Atlı*)⁵³ hakkında, "*Petro'nun Neva nehri kenarındaki heykeline hitaben söylediği için serâpâ Rus hissiyâtiyle mâlidir*" değerlendirmesinde bulunur. Daha sonra buna, "*fakat nemize gerek biz nigâh-ı ibrete çarpar hakâyık aramıyor muyuz, hiç olmazsa aramalı değil miyiz?*" sözünü ilave ederek Puşkin'in söz konusu şiirini nesir hâlinde Türkçe'ye çevirir:

"*Sahilde o ıssız mevcelere karşı azamet-i eskâr içinde arz-ı didâr-ı heybet eyliyor, uzaklara, eb'âd-ı bî-intihâya nasb-ı nazar ediyordu Önünde nehir o fâsîh dalgalarını yuvarlıyor, bir biçare sandal da bu emvâca karşı yalnız başına çarpıyordu Yosunlar, çamurlar ile mestür kalan iki cânibde ise, şurada burada siyah siyah kulübelere, zavallı Finlandiyalılardan o garîb melce'leri yükseliyordu. Sisle muhat bir güneşin ziyaları içine giremeyen bir orman da civarda inliyordu.*

O heykel, azamet ve heybetin mücessemi, bir zaman şöyle düşünüyordu Bu noktadan İsveçyalıları tehdit edeceğiz, bu merkezde mağrur bir mücâvir, yine nekbetine bir şehir tesis eyleyeceğiz. Yine bu noktadadır ki tabiat bizi Avrupa'ya bir pencere açmağa, denize bir kadem-i muhkem vaz'eylemeğe mecbur kılıyor, bu noktada şimdiye kadar mechûl emvâc üzerinden seyrede ede bütün bayraklar bizi selâmlamaya geleceklerdir. Bu noktada cihanı, cihan-ı fesîhi eyyâm-ı sürûrumuza, ikbâlimize davet edeceğiz.

Görüldüğü gibi şair, Rus Çarı I. Petro'nun heykelinden hareketle Çar'ın Rus yayılmacı politikasını dile getirmiştir.

Ali Kemal'in İslâv edebiyatından Türkçe'ye mensur olarak çevirdiği ikinci şiir Çekçe yazar Slovak şairi Ján Kollár'ın (1793-1852) *İslâvya'nın Kızı*⁵⁴ manzumesidir. Ali Kemal, Mecmua-i Kemal'de çıkan *Şiirimiz, Şairlerimiz* başlıklı uzun makalesinin içinde Kollár'ın söz konusu şiirine de yer verir. Ali Kemal, o sıralarda Asya'da ve bilhassa Balkanlar'da gelişen İslâv kavmiyetçiliğine dikkat çektikten sonra bu kavmiyetçiliğin "*tâ seksen dört sene evveli, bir İslâv şairi*"nin şiirinde "*haber verildiğini*" bildirir. Bu şiirin ve bunun gibi şiirlerin "*İslâvlığın*" tecellisinde ve yükselmesinde önemli rol oynamış olabileceğine dikkat çekerek söz konusu şiiri örnek olarak kaydeder.

Şiir, 'genç kız' istiaresinden hareketle Panislâvizm fikri etrafında vücut bulur. İslâvların aralarındaki ihtilafı bırakarak birleşmeleri, şairin "*vatan-ı muazzamımız*" diye ifade ettiği "*İslâvya'nın sa'âdetini düşünme*" lerigerektiği fikrini işler.

⁵² Ali Kemal, makalesinde Puşkin hakkında "ölümünün yüzüncü yılı" ibaresini kullanıyorsa da makalenin 1899'da yazıldığı dikkate alındığında ve Puşkin'in doğum tarihinin 1799, ölüm tarihinin 1837 olduğu düşünüldüğünde şairin ölüm tarihinin değil, doğum tarihinin esas alındığı anlaşılır. "Ölümü" ibaresi bir baskı hatası yahut hafıza yanılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

⁵³ Bu şiirin bir kısmının tercümesi ve hakkında kısa bilgi Emile Haumant'ın Puşkin, (Çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 1998, s. 121-122) adlı eserinde yer almaktadır.

⁵⁴ Bu şiir, Rusça yazılmış olmamakla birlikte İslâv dilleri içinde yer alan Çekçe kaleme alınmış olmasa ve bilhassa İslâv birliği fikrini işlemesi münasebetiyle inceleme konusu yapılmıştır.

İslâv lisâm işitilen her yeri içine alacak İslâv birliğinin gerçekleştirilmesimesajını taşıyan şiirde, bu coğrafyanın sınırları İstanbul'a kadar genişletilmesiyle dikkat çeker. Şair, Türk devletinin payitahtı İstanbul'u da içine alacak '*İslâv kavimleri birliği ideolojisi*' ni dile getirir. Bir fikir vermesi düşüncesiyle bu kısa tercüme metni kaydetmek istiyoruz:

"*Şu genç, güzel kız kimdir? Şu kız ki sahrâlarda seyrediyor.. Pek fakîr olsa gerektir. Çunku mute'addid kumaşlardan parça parça eklenmiş bir fistan giymiştir Bu kız Bohemyamızdır, o Bohemya ki sükkân-ı ecânib ile yer yer dolmuştur. İslâvlar, yeter artık aranızda bu ihtilâflar! Aynaroz'dan Pomeranya'ya, Silezya sahrâlarından Kosova vâdilerine, İstanbul'dan Volga'ya kadar her nerede İslâm lisânı işitilirse orada birleşelim, gülüşelim, kucaklaşalım Vatan-ı muazzamımızın, İslâvya'nın sa'âdetini düşünmekle, aramakla mes'ûd olalım, âh, kaç defalar vaktâ ki fikrim fütûr içinde idi, kendi kendime demedim mi ki Altundan, gümüşten, bakırdan olsaydılar, İslâvlarımızı eritir, bir heykel-i yegâneye kalb ederdim, bu heykelin Rusya'dan ellerini, Lehistan'dan gövdesini, Çehler'den kollarını, başını, Sırp'lar'dan ayaklarını yapardım.. İkinci derecede kabîleler, Silezyalar, Hırvatlar, Slovaklar da elbise, esliha olurdu Başlı bulutları aşan, hatveleri ise cihândan taşan böyle bir sanemin önünde Avrupa diz çökerdi."*

5. Hikemî manzumeler:

Bu gruba, Recep Vahyî'nin tercümelerini, Cihângir Andicânî'nin *Fakîrlerin Para Çantası* ile *Ummayın Vefa* adlı iki tercümesini sokabiliriz. Recep Vahyî'nin Rusça'dan Türkçe'ye yaptığı tercümelerin tamamı hikemî tarzda yazılmış manzum hikâyelerdir. Bunlar, köy hayatını, çalışma fikrini, her işin bir ehlinin olduğu düşüncesini, adalet fikrini, gurûr ve kibrin yanlış olduğu görüşünü belirli bir esriye dayanarak anlatan hikâyelerdir. Bu tercümelerin bir kısmı La Fontaine fablları ve hayvan hikâyeleridir.

a) Köy hayatı ve çalışma fikri

Bu grupta değerlendirebileceğimiz manzumeler *Çiftçi Şarkısı* ile *Köylü Ne Uyuyorsun?*'dur.

Çiftçi Şarkısı, pastoral özellikler de gösteren bir manzumedir. Köy hayatını, çiftçiliği konu alır. Tarlayı sürmeyi, çalışmayı öğütler. Beş bentlik manzumenin her bendinin sonunda tekrarlanan

Haydi sürüklen bakalım beygirim

mısraı manzumeyi manaca kuvvetlendirmenin yanında akıcılık da kazandırır.

Cehd iledir zevk ü sefâ her zaman

diyen şaire göre, '*insan için zevk ve sefa çalışmakla olur.*' Kırdı faydasız otların bittiğini, ancak, tarlayı işlemekle ve çalışmakla '*altın ve gümüş elde edileceği*' ni belirtir. Çalışma fikrini daima öne çıkararak '*ataletin suç ve gunah olduğunu*' söyler; ekin başaklarını altına benzeterek çiftçiliği ve köy hayatının yüceltir.

Köylü Ne Uyuyorsun?'da çalışma fikri işlenir. Baharın geldiği, herkesin yeni gelen mevsimle birlikte canlandığı ve işe başladığı anlatılır. Köylüden de kalkıp işe başlaması istenir. Zira, komşuları çoktan işlerine koyulmuştur. Köylünün hâlini,

Dane yok anbar tehi

mısraı ile dikkatlere sunar. Bu yüzden miskinlik, tembellik ona bir fayda sağlamaz.

Şiirin, *İlave-i Mütercim*' kısmında aynı görüş dile getirilerek yükselmenin, gelişmenin çalışmayla mümkün olabileceği belirtilir:

*Ister isen i'tilâ
Gayrete dildâde ol
Sa'y iledir irtikâ
Sen de çalış feyz bul*

b) *Belirli bir espriye dayanan manzum hikâye*

Rusya Çarı Birinci Petro ile Bir Köylü'de Çar I. Petro'nun ormanda yolunu şaşırarak bir köylü ile karşılaşması ve aralarında geçen konuşma nakledilir. Çar, köylüye ailesinin kaç kişi olduğunu sorar. O da *'iki erkek, iki kız, anne, baba toplam altı kişiyiz'* der. Çar, kazandığı paraları ne yaptığını sorunca şu cevabı alır:

*Üç tarz ile ben paralarım sarfederim bak
Borçlar odemek, borç ile vermek, suya atmak*

Çar, bu cevap karşısında şaşırır kalır. Bir süre düşünmeye dalar. Suya para atmanın manasını çözemez. Köylü, bununla telmihte bulunduğunu belirtir. O, suya para atmakla kazlara eklemek ve yemek vermeyi kastettiğini söyler. Çar, bu cevabı çok beğenir. Köylüye övgüde bulunur. Kendisinin yolunu kaybetmiş olduğunu bildirerek, ovaya çıkmasında yardımcı olmasını ister. Ancak köylü, sadece yolu tarif edebileceğini, ovaya çıkan yolu bulmanın çok kolay olduğunu söyler. Çar kendisiyle gelip yolu göstermesi için ısrar edince buna imkân olmadığını, zira boşa sarf edecek zamanının bulunmadığını bildirir. Çar'ın ısrarı üzerine yola çıkarlar. Çar, köylüye daha önce büyük bir şehre gidip gitmediğini, Çar'ı görüp görmediğini sorar. Köylü, büyük şehre gitmediğini, Çar'ı hiç görmediğini, görse de tanıyamayacağını söyler. Çar da onu tanımanın kolay bir yolu olduğunu, zira, onunla karşılaşan herkesin şapkasını çıkardığını, sadece Çar'ın şapkasını çıkarmadığını ifade eder. Ovaya geldiklerinde herkeste bir hareketlenme başlar. Herkes şapkasını çıkarır. Köylü şaşırır. Çar'a dönerek, *'Çar'ın nerede olduğunu'* sorar. Bunun üzerine Çar da,

*Sen ben Yalnız burada iki şapkalı var
Mutlak ikimizden birisi anla ki Çardır*

der.

Dede ile Torun'da gelininin ve oğlunun nefretle baktığı çok yaşlı, yemeğini yemekten aciz bir ihtiyarın önce sofradan atılması, kendisine artık yemeklerin verilmesi, yemek çanağını kaza sonucu düşürüp kırması, bunun üzerine gelininden kötü muamele görmesi, ağaç çanakta yemek yemeye başlaması ve bütün bunların ihtiyarı incitmesi anlatılır. Daha sonra dört yaşındaki torununun ufacık tahtaları raptetmeye çalışmasını gören anne ve babasının ne yaptığını sorması üzerine kendilerine ihtiyarladıklarında yemek yiyecekleri çanağı yapmakta olduğu cevabıyla karşılaşınca bundan ibret alarak hatalarını anlayıp ihtiyarı tekrar sofraya almaları hikâye edilir. *İlave-i Mütercim*'de, konuya uygun düşen sözler söylenir:

*Sana bir fâide gelmez kötülükten hazer et
Ne yaparsan onu sen kendine bil hayr ile şer*

Serçe Kuşu 'nda bir avcı, av dönüşü bağ yolunda yürürken köpeğinin havlayarak dikkatini çekmesi üzerine yere bir kuşun düşmüş olduğunu, kanatlarını açıp uçmak için çaba sarf etmesine rağmen uçamadığını görür. Köpek, serçe kuşunu parçalamak için hücum edince annesi onu kanatlarının altına alıp figan ederek kendini tehlikeye atma pahasına yavrusunu korumaya çalışır. Köpek, önce duraklar, sonra saldırmaktan vazgeçerek geri döner. Şair, bu davranıştan üstün bir sevgi çıkarır. Ona göre kâinattaki her şey aşk ile mümkündür. Âlemdeki zerrelere bile varlığını ancak aşk ile sürdürebileceği sonucuna varır.

İlave-i Mütercim 'de bu metnin ana fikrine uygun düşen görüşler yer alır. Aşk, tasavvufî bir mahiyet kazanır. Çalışma fikri üzerinde durularak, mutlaka çalınmak gerektiği belirtilir.

Kuşcağzı 'ın konusunu, bir kuşun kafesinin açılarak serbest bırakılması gibi bir anlık basit bir davranış teşkil eder. Şair, kuşun gönlünü okşayan güzel sesine rağmen kafeste yaşamaya mahkum edilmesine razı olmaz. Bir gün kafesi açar, o "esiri" serbest bırakarakona hürriyetini verir. Böyle bir durum onun duygulanmasına vesile olur. *İlave-i Mütercim* 'de bu davranış 'iyilik' olarak yorumlanır ve hiçbir iyiliğin karşılıksız kalmayacağı ifade edilir. Ona göre kuş, kendisini serbest bırakan kişiye minnettar kalmıştır. Bunu da, her ötüşünde kendini serbest bırakan kişinin ikbalini temenni etmekle göstermektedir:

*İlcâ-yı teşekkürle kuş ettikçe tegannî
Her bâr onun ikbâlîni eylerdi temennî*

c) *La Fontaine* fablları ve hayvan hikâyeleri

Recep Vahyî'nin Rusça'dan tercüme ettiği manzumelerden *Kara Karga ile Tilki*, *Tilki ile Leylek* ve *Ayı ile Vahdet-güzîn* adlı manzum hikâyeler ünlü Fransız yazarı *La Fontaine* 'e aittir.

Kara Karga ile Tilki, *La Fontaine* 'in meşhûr fabllarındandır. *Tilki* 'nin, ağzında peynirle ağacın dalında duran *Karga* 'ya övgüler yağdırarak onun güzel sesini dinleme bahanesiyle ağzından peynirin düşmesini sağlaması anlatılır. Bu manzumenin hareketle *İlave-i Mütercim* 'de şöyle denir:

*Âkilsen eğer, şöhrete evsafa kapılma
İzhâr-ı gurûr eyleme her medh ü senâdan
Maksûdun eğer dü cihan rahat-ı dilse
Dâim hazer et ülfet-i erbab-ı riyâdan*

Tilki ile Leylek *La Fontaine* 'in Türkçe'ye defalarca tercüme edilen meşhûr bir fabldır. *Leylek ile Tilki* 'nin arkadaşlıkları *Tilki* 'nin *Leylek* 'e yaptığı hileler, sonunda yaptığı hilelere benzer hilelerle aynen karşılık görmesi anlatılır. *İlave-i Mütercim* 'de başkalarına hile yapanlar ve haksızlıkta bulunanlar aynı tür muamele ile karşılaşılır. Başkaları cezayı ihmal etse bile 'Mevla 'nın ihmal etmeyeceği fikri ileri sürülür.

Kedi ile Turna Balığı 'nda bir insanın hangi işi biliyorsa, hangi işte ehliyetli ise onu yapması gerektiği fikri işlenir. Bu düşünce kedi ile turna balığı arasında geçen bir hikâyeden hareketle bir ders olarak verilmek istenir. Manzum hikâyede,

*Başlarsa borek yapmağa bir kunduracı adam
Gulmez mi onun hâline, iktidâmına âlem
Kalkışsa borekçi pabuç imâline; encâm
Olmaz mı bu meslek ona da câlib-i âlâm*

mısraları bunu açıkça ortaya koyar.

La Fontaine'in fabllarından biri olan *Ayı ile Vahdet-güzîn*'de akılsız, irfansız, câhil kimselerle arkadaş olunamayacağı, arkadaş olanların zararlı çıkacağı fikri işlenir. Bu manzum hikâyede, yalnızlığı seven bir adam ormanda tek başına yaşamaya karar verir. Ancak bir süre sonra uzlette kalmaktan sıkılır. Uzun zaman yalnız yaşadktan sonra herhangi biriyle arkadaşlık yapmak, konuşmak ihtiyacı duyar. Bir arkadaş bulmak için ormanın içlerine doğru gider. Orada bir ayıya rastlar ve onunla arkadaş olur. Zamanla birbirlerine karşı olan muhabbetleri artar. Bir gün, ikametgahlarından uzaklaşarak çevreyi tanımak ve gezmek isterler. Adam, bu gezide yorgun düşer, çayıra yatıp uzanır. Ayı, adama "*Sen uyu ben seni beklerim*" der. Adam uyuyunca bir sinek gelir, burnuna konar. Ayı sineği kovalar. Fakat, sinek tekrar gelir. Ayı, bu defa büyük bir taşla sineği öldürmeyi ve arkadaşını ondan korumayı tasarlar. Büyük bir taş alıp adamın yanına gelir, sineği beklemeye koyulur. Sinek tekrar gelip adamın yüzüne konunca taşı şiddetle vurur. Sinekle birlikte adam da ölür. *İlave-i Mütercim*'de bu hikâyeden câhillikle, akılsızlarla, irfandan mahrum kimselerle arkadaşlık yapılamayacağı dersi çıkarılır:

*Câhillere yâr olma sakın mahz-ı belâdır
Hem-bezmî-i erbâb-ı zekâ Hikmet ü irfân
Bî-akl u zekâdan gelir insâna fenâlık
Sa'y et ki sana olmasın akrân, kötü yârân*

XIX. yüzyıl Rus şairlerinden İvan Andreeviç Krilov'a ait olan Eşek ve Bülbül'de La Fontaine fabllarında olduğu gibi iki hayvan arasında geçen hikâye nakledilir. Eşek, bülbülden alaylı bir şekilde, ötmesini ister. Bunun üzerine bülbül ötmeye başlar. Bütün canlılar ve cansız varlıklar bülbülün güzel sesini dinlemeye koyulur. Bülbülün sesinin güzelliği karşısında kâinat âdeta büyülenmiş gibi derin bir sessizliğe dalar. Rüzgâr esmez, nehir akmaz olur; meradaki koyunlar, keçiler hayrette kalır. Bülbül nağmesini bitirip de eşeğe sesi hakkındaki fikrini sorunca, eşek beklenenin aksine sesinin "*pek fenâ*" olduğu cevabını verir. Bir üstattan ders almasını, çok çalışmasını tavsiye eder. O gündün sonra bülbülün bütün neşesi kaybolur. Bu hikâyeden bir şeyin değerinin, ancak taktir edebilecek birine sorulması gerektiği, her işin erbabına sorulabileceği fikri çıkarılır.

İlave-i Mütercim'de, konuya bağlı olarak şu sonuca varılır:

*Sen bari kuşum! Rastlar isen rehğüzârında
Bir kadir-şinâs âdeme benden de selâm et!
Bir yerde ki yok nağmeni takdîr edecek güş
Tazyî'-i nefş eyleme tebdîl-i makâm et!*

Krilov'un eseri olan *Kazlar*'da köylünün kazları pazara yetiştirmek içinsüratle götürmesi ve kazların bu durumdan hoşnutsuzluğu anlatılır. Kazlar yolda karşılaştıkları bir yolcuya şikayette bulunurlar. Kendilerinin dünyanın en bedbaht varlığı durumuna düştüklerini, zira, esir muamelesi gördüklerini, istekleri

dışında hızla pazara götürülmekte olduklarını belirtirler. Oysa, 'kendileri bu tür muameleye müstehak değillerdir. Cedlerinin tarihte yaptıkları unutulmamalıdır. Zira, Roma'yı işgalden ataları kurtarmıştır.' Yolcu, kazların bu tür sözlerine karşılık onlara, bu anlattıklarının atalarına ait olduğunu bildirerek kendilerinin hangi meziyete sahip olduklarını sorar. Kazlar, kendilerinin bir meziyetinin bulunmadığını, ancak, Roma'yı kurtaranların halefi olmalarının yeterli meziyet sayılacağını ifade eder. Yolcu da cevap olarak, 'o şanın atalarına ait olduğunu', bu hâlleriyile onların ancak kebab yapılmaya lâyık olduklarını ifade eder.

İlave-i Mütercim'de hikâyenin ana fikrine paralel şekilde ataların başarılarıyla övünmenin yersizliği üzerinde durularak,

*Denmesin nâmına kaz kesb-i kemalâta çalıŖ
Sana bir fâide vermez Ŗeref-i ecdâdın*

Ŗeklinde bir mesaj verilir.

Karınca'da gösteriŖin yanlıŖ olduğu fikri üzerinde durulur. Güçlü ve cesur bir karıncanın baŖkalarının takdirine, övgüsüne kapılması sonucu kendinde bir varlık hissederek büyük Ŗehirlere lâyık olduğunu düşünmesi ve büyük bir Ŗehir göçmesi anlatılır. Karınca, göçtüğu Ŗehirde gururuna kapılarak gösteriŖ yapmaya kalkıŖır. Herkesin kendisini tanınmasını ve takdir etmesini ister. Ancak büyük Ŗehirde Karınca kimsenin ilgisini üzerinde toplayamaz. Onca uğraŖı boŖa gider. KarŖısına çıkan bir köpeğe,

*Bu kadar eyledim ibrâz-ı hüner nâfile hep
Kimsenin dikkatini görmedim eya ne sebep*

*Anladım Ŗehrinizin halkı serâser a'mâ
Ben yazık! Nâfile hayli keder ettim ammâ*

Ŗeklinde serzeniŖte bulunarak Ŗehrin sakinlerini kadir kıymet bilmez, kör, anlayıŖsız kimseler olmakla itham eder ve öfke içinde köyüne geri döner.

Manzumenin, *İlave-i Mütercim* kısmında boŖ yere gurura kapılmanın yanlıŖ olduğu, böylelerinin sonunda piŖman olacağı neticesi çıkarılır:

*İbret istersen eğer kendini gör ayn-i tûrâb
Çünkü mağrûr olanın hâli hacâletle nedem*

d) Para

Cihângir Andicânî'nin *Fakîrlerin Para Çantası* adlı tercümesi Malumât mecmuasında tefrika edilmiŖ uzun bir manzumedir. Altının ve gümüşün dünyada kazanmıŖ olduğu değer ve insanların ona verdiği önem anlatılır. İkinci kısımda altının ve gümüşün, yani paranın bir okuldaki sınıflara benzetilen dünyanın 'ebced'i olduğu belirtilerek bu 'ebced'den anlamayanların dünyada yerinin kalmadığı söylenir. Daha sonra altın ve gümüşten anlayan, yani zengin olan insanların ve çeŖitli milletlerin, bu zenginliğe paradan anladıkları ve çalıŖtıkları için ulaŖtıkları ifade edilir. Diğer kısımlarda paranın her kapıyı açtığı fikri iŖlenir. Para hakkında medhiyeler söylenerek insanların medeniyet kurmalarında paranın etkili olduğu ifade edilir. Paranın bu faydalarının yanında dünyanın çeŖitli kısımlara ayrılması, bazı kötülüklerin ortaya çıkması da paraya bağlanır. Manzumenin sonunda bu düşünceyi aksettirecek Ŗekilde,

*Olasın pâre pâre, ey para!
Gelesin la'n u kahr-ı kakhâra!*

denir.

e) İrfan

Rusça'dan mealen tercüme edilen *Ummayın Vefâ*'da mehtapsız bir gecede gökyüzünün karanlıkta kalacağı, yeryüzünün siyah bir örtüyle kaplanacağı; gül bahçesinin açmadığı baharın gerçek bahardan sayılamayacağı, sevdasız, aşksız geçen bir hayatta güzelliğin bir mana taşımadığı ifade edildikten sonra söz insana getirilerek insan için bilgi ve irfanın önemi,

*İrfânsız, gözuken bir güzel kafa
Sönmüş fenerdir: Heme âlem ona hafâ;
İrfân ile kemali bilin cevher-i safâ...
İrfânsız olanlardan ummayın vefâ!*

şeklinde hükme bağlanır.

D) Dil ve Üslûp

Recep Vahî'nin Rusça'dan yaptığı tercümelerin tamamı manzum hikâyedir. Devri için sade sayılabilecek bir dille ve konuşma üslûbuyla tercüme edilen bu manzumelerde sanatlı söyleyişlere ve şairâneliğe rastlanmaz. Onun tercümelerinde nesir üs'ûbu, konuşma dilinin bütün hususiyet ve unsurlarıyla hâkimdir. Karşılıklı diyaloglarla anlatılan vak'a, bazı kısımlarda gösterme tekniğine başvurulmuş olduğu gibi nakledilir. Manzumelerin hemen hepsi merak uyandıracak türden bir hâdiseye yahut esriye dayanan metinlerden seçilerek tercüme edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu tercümeler, harp okullarında okutulmakta olan *Hristomatiya* adlı Rusça okuma kitabından bu dilin öğrenilmesinde kolaylık sağlamak maksadıyla yapılmıştır. Tercümelerde, metinlerin seçiminden başlayarak, sade ve basit bir yolun tutulmasında böyle bir maksadın güdülmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Recep Vahî'nin tercüme üslûbu, devri içinde, dilinin konuşma diline yaklaşması ve sadeliği ile dikkat çeker. Onun tercümeleri daha önce Fransızca'dan Şinâsi'nin, Recâzâde Ekrem'in ve Muallim Nâci'nin yaptığı tercümelere kıyasla daha basit ve sade bir yapı arz eder. Şair, günlük konuşma dilini nazım tekniği ve imkânları içerisinde ustalıkla kullanır. Şinâsi'den bu yana halkın sokakta, evde ve sair yerlerde konuştuğu Türkçe, edebî eserin dili olmaya başlamıştı. Bunda da başarılı olunan alanlardan biri manzum hikâyeler ve manzum tercümelere dir.

Recep Vahî'nin tercümeleri umumiyetle anjanbansız, kısa ve basit mısralardan kuruludur. Şair, hâdiseyi veya konuyu her türlü süsten arınmış teklifsiz bir üslûpla nakleder. Karşılıklı diyaloglar, manzum hikâyelerde zaman zaman başvuru anlatım teknikleri arasındadır. Onun tercüme tekniği ve üslûbu hakkında bir fikir vermesi bakımından burada birkaç beyit kaydetmek istiyoruz:

*Avdan dönüşün bağçede yoldan gidiyordum
Kelbim yürüyor; ben onu ta'kib ediyordum
Birdenbire davrandı köpek tavrı değişti
Bildim ki o keskin gözü bir sayda ilişti*

(Serçe Kuşu)

*Bir gün eşeğin biri bak bir bulbule çattı
Ol mürg-i hoş-elhâna eşek şöyle taş attı
Bir öt bakalım dinleyim sevgili bülbül
Lütfen beni reddeyleme! Gösterme tekâsül!*

*Yok çünkü terennümde diyorsa sana akrân
Pek mâhir imişsin görelim ol da nevâ-hân*

(Eşek ve Bülbül)

Rusça'dan diğer mütercimler tarafından yapılan tercümelerin bir kısmı sanatlı söyleyiş ve dilin kullanılmasındaki farklılığı ile Recep Vahyî'nin tercümelerinden ayrılır. Bu tercümelerin Gülnar Hanım'la Mustafa Reşid'e ait olanlarında sanatlı söyleyiş hâkimdir. Servet-i Fünûn estetiği, edası ve söyleyişi kendini gösterir. Arapça ve Farsça'dan gelen kelime ve terkiplerle yüklü bir dille tabiatın içerisindeki insan, onun bir parçası olarak şiire girer. *Yelken*'de deniz, bütün unsurlarıyla; rüzgârı, teknesi, dalgaları ve sâiresiyle denizin açıklarındaki 'denizci'nin etrafında toplanır. Renkler ve sıfatlar âdetâ Servet-i Fünûn şiirini aratmayacak tarzda zengindir. Denizin üzerindeki sis mavidir, deniz ise lâcivert:

Mâ'î sisinde bahrın bir bâdbân numâyân

Altında lâciverdî bir bahr-ı bî-nihâyet

Şiirin tamamında Servet-i Fünûn'un ortak hususiyeti olan melâl duygusu ve uzaklara gitme arzusu kendini hissettirir. Bunda başlıca rol oynayan faktörlerden biri, kanaatimizce *Yelken*'in Servet-i Fünûn şiir estetiğinin devre hâkim olduğu dönemde tercüme edilmiş olmasıdır. Bu, şiir seçiminden başlayarak tercüme üslûbuna kadar yansımıştır.

Hikemî tarzda kaleme alınan *Fakîrlerin Para Çantası* ile *Bir Firârinin Encâm-ı Hâli Yahut Mucâhid-i Dinîn İstikbâli*'nde klâsik mesnevî tarzı tahkiye üslûbu ön plândadır. Bu şekliyle de Recep Vahyî'nin tercümeleriyle benzerlik gösterir. Cihângîr Andicânî'nin tercüme ettiği *Fakîrlerin Para Çantası*'nda dil bazı kısımlarda ağıdalı bir söyleyişe dönüşür. İfade edişte zaman zaman konuşma üslûbuna başvurulur. Manzume, nesir hususiyetleri gösterir.

Celâl Ünsî'nin tercümesi olan *Bir Firârinin Encâm-ı Hâli*'nde hâdiseler, tahkiyeye bağlı kronolojik bir gelişme seyri içerisinde hikâyeye edilir. Türkçe söyleyiş pek uymayan ifadelere, bazı aksamalara, kulağa hoş gelmeyen kelime tekrarlarına rastlanır. Bunlar arasında *Divâne-i Aşk ve Sevdâ*'nın,

Ağlıyor sâyesinde sâye midir?

Yâ ki bir resmdir perî-peyker!?

mısralarındaki "sâye" kelimesinin iki defa aynı mısradaki tekrarı, mısra başında yer alan "Yâ ki" söyleyişi; aynı şiirin başka mısralarında,

Bekliyor bir yolu, -gelen gelmez.

Kendisin kendisi, bile bilmez

şeklinde geçen “*gelen gelmez*” ifadesi ile “*Kendisin kendisi, bile bilmez.*” tarzındaki tekrarlar Türkçe söyleyiş bakımından dikkat çeken ibarelerdir. Celal Ünsî'nin *Fırtına*' adlı tercümesinde “*girdikde*” gibi bazı ağır özellikleriyle de karşılaşılır:

Girdikde nikâb-ı garba hurşîd

Memdûh'un tercüme ettiği *Tulû'u Temâşâ'*'da bahar manzarası külfetli bir dille ve süslü söyleyişle anlatılır. Şiir, nesir olarak tercüme edilmesine rağmen sanatlı söyleyişlerle yüklüdür. Sifatlar, benzetmeler, Farsça ikili, üçlü terkipler ve yer yer kendini gösteren iç kafiye mensûr şiir atmosferini kurarak süslü söyleyiş hazırlar. Tercümenin dil ve üslûbunu göstermek maksadıyla kısa bir iktibasta bulunmak istiyoruz:

“Bir bahar sabahı idi. Külbe-i fakîrânemin cihet-i şarkıyyesine nâzır bir pencere önünde oturuyordum Kamer, bir âşik-ı sâdık'ın kalb-i sâfî kadar pâk ve bi-jeng olan sine-i minâ-yı semâda. üftâdesinin bezmîgâh-ı vuslatına giden bir arus-ı nâzende-edâ gibi mestâne-hurâm ile âşiyâne-i fecre doğru çekiliyordu.

Deryâ, o ma'kes-i âlem-i a'lâ ise, bir âyine-i mucellâ şeklini almış, aks-i şua-ı ahterân, sâye-i latîf-i kehkeşân ile bir âsumân zemîni hâline girmiş idi

Ortalığı oyle bir sukûn-ı belîğ-i manîdâr ihâta eylemişti ki o deryâ-yı mucellâ-sîmâya muntelhî bir cüybâr âheste revânın hazîn sadâsı, ve cüybâr-ı zemzeme-pîrânın sâhîlini tez-yîn eden eşcâr-ı gonce-ezhârın ara sıra hubûb eden nesîm-i neşve-fezâ ile ihtizâzından hâsıl olan en ufak bir hışılta bile ufk-ı âlemle bir cihân-ı dîger-i nâmütenâhîde birleştiği hâlde nihâyet bulamayan sahrâların müntehâsına kadar vâsıl oluyordu O zaman gûyâ âsumân bin çeşm-i ziyâ-feşân ile zemîne nazar-endâz-ı hayret oluyordu.”

Buraya kadar ele aldığımız ve izaha çalıştığımız konu çerçevesinde görüldüğü üzere Fransız, İngiliz ve Alman edebiyatından sonra bir başka batı edebiyatı olan Rus edebiyatından da bazı manzum ve mensur eserler 1880'li yıllardan itibaren Türkçe'ye tercüme edilmiş, Rusça'nın öğreniminde kolaylık sağlanması maksadıyla gramer ve ders kitabı, sözlük mahiyetinde kitaplar hazırlanmış, Rus edebiyatının önde gelen sanatkârları gazete yazıları ve monografik çalışmalarla tanıtılmış, Rus edebiyatı tarihi hüviyetinde telif eser vücuda getirilmiştir. Bütün bu faaliyetler uzun dönemler boyunca İslâm medeniyeti dairesinde kalan, XIX. yüzyıldan itibaren batıya esaslı şekilde yönelme ihtiyacı duyan Türklerin kültür ve sanat sahasında yenileşme çabasının, arayışlarının bir neticesi olarak değerlendirilmelidir.

XX. yüzyılın başına kadar Rus edebiyatını tanıma ve Rusça'dan yapılan manzum tercüme faaliyetleri, şüphesiz Fransız ve İngiliz edebiyatı kadar geniş çerçevede gerçekleşmemiş; söz konusu edebiyatlar ölçüsünde Türk edebiyatı, Türk okuyucusu üzerinde tesir icra etmemiştir. Fakat, XIX. yüzyılda sınırlı bir şekilde başlayan bu faaliyet, gittikçe genişleyen bir çerçevede XX. yüzyılın ortalarına doğru yapılan bilhassa mensur tercümelemlerle daha geniş perspektifte kendine yer bulmuştur. Rusça'dan yapılan bu tercümelemlerin Türk aydınının, Türk okuyucusunun ufkunun genişlemesinde yardımcı olduğu da bir gerçektir.